

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ

Σχολή Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών

Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Διεθνών Σχέσεων

Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών

"Διακυβέρνηση και Δημόσιες Πολιτικές"

**Οι έννοιες του λαού και του έθνους στον ΣΥΡΙΖΑ και στους
ΑΝΕΛ**

Αικατερίνη Μέγα

Αριθμός Μητρώου: 3033201901019

Κόρινθος, Σεπτέμβριος 2020

University of Peloponnese
Faculty of Social and Political Sciences
Department of Political Studies and International
Relations
Master Program in
"Governance and Public Policies"

The concepts of populism and nationalism in SYRIZA and
ANEL

Aikaterini Mega

R.N.:3033201901019

Corinth, September 2020

Οι έννοιες του λαού και του έθνους στον ΣΥΡΙΖΑ και στους ΑΝΕΛ

Σημαντικοί Όροι:[λαός, ελίτ, έθνος, εθνολαϊκισμός]

Περίληψη

Το θέμα της εργασίας είναι η προσέγγιση και η χρήση των εννοιών "λαός" και "έθνος" από τα κόμματα του ΣΥΡΙΖΑ και των ΑΝΕΛ. Παρουσιάζει ενδιαφέρον πώς αυτές οι έννοιες χρησιμοποιούνται και αποτυπώνονται στον λόγο των δύο κομμάτων. Ενώ πρόκειται για δύο κόμματα με έντονες ιδεολογικές αποκλίσεις, συνάρθρωσαν μία αντημνημονιακή ρητορική και συμπράττοντας ανήλθαν στην εξουσία, θέτοντας τις διαφορές τους στο περιθώριο. Αυτό που μελετήθηκε είναι πώς ερμηνεύεται ο λαϊκισμός από την πολιτική επιστήμη και η αρνητική και η θετική του συνδήλωση. Επιπροσθέτως αναλύθηκε το φαινόμενο του εθνικισμού, αναδείχθηκαν οι διαφορετικές του πτυχές και η εμφιλοχώρησή του στον λαϊκισμό. Μελετήθηκε με επισκόπηση δευτερογενούς βιβλιογραφίας καθώς και με πρωτότυπες πηγές, τις οποίες αποτελούν ομιλίες των πολιτικών αρχηγών και τα καταστατικά των κομμάτων. Η δομή της εργασίας είναι η ακόλουθη: α) Εισαγωγή, όπου παρουσιάζεται το αντικείμενο της εργασίας, β) τρία Κεφάλαια στα οποία αναλύεται εκτενώς το θέμα και γ) τα Συμπεράσματα στα οποία παρουσιάζεται το συναγόμενο όλων όσων προηγήθηκαν.

The concepts of populism and nationalism in SYRIZA and the Independent Greeks (ANEL)

Abstract

Keywords:[people, nation, populism-nationalism]

In this dissertation we study the concepts of the "people" and the "nation" as they are used by the political parties of SYRIZA and the Independent Greeks (ANEL). We find of particular interest the way they employ them in their public discourse. Despite their significant ideological differences, which they put aside, the two parties articulated an anti-memorandum rhetoric which played a key role in forming a coalition government in 2015. First of all, we examine populism as an essentially contested concept among political scientists. For some of them it is a pejorative term, for others it has positive connotations and for others it is value-neutral. Furthermore, we analyze the phenomenon of nationalism, its different dimensions and its articulation with populism. Our research was based on secondary bibliography as well as primary sources which consist of political leaders' public speeches and political parties' manifestos. The structure of the dissertation is the following: a) Introduction, where its subject is briefly presented, b) three chapters where the subject is analyzed in detail, including c) the conclusions.

ΥΠΕΥΘΥΝΗ ΔΗΛΩΣΗ

Με την παρούσα δήλωση:

1. Δηλώνω ρητά και ανεπιφύλακτα ότι η διπλωματική εργασία, που σας καταθέτω, αποτελεί προϊόν δικής μου πνευματικής προσπάθειας, δεν παραβιάζει τα δικαιώματα τρίτων μερών και ακολουθεί τα διεθνώς αναγνωρισμένα πρότυπα επιστημονικής συγγραφής, τηρώντας πιστά την ακαδημαϊκή δεοντολογία.

2. Οι απόψεις που εκφράζονται αποτελούν αποκλειστικά ευθύνη της συγγραφέως και ο επιβλέπων, οι εξεταστές, το Τμήμα και το Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου δεν υιοθετούν κατ' ανάγκη τις εκφραζόμενες απόψεις ούτε φέρουν οποιαδήποτε ευθύνη για τυχόν λάθη και παραλείψεις.

Η δηλούσα

Αικατερίνη Μέγα

Περιεχόμενα

Περίληψη

Abstract

ΕΙΣΑΓΩΓΗ1

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1: Λαϊκισμός

1.1 Ο λαϊκισμός βάσει της μελέτης του CasMudde3

1.2 Έννοιες που αποδίδονται στον λαϊκισμό4

1.3 Η θεωρία του ErnestoLaclau 6

1.4 Δεξιός και αριστερός λαϊκισμός 7

1.5 Ο λαϊκιστής ηγέτης 9

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2: Εθνικισμός

2.1 Ο εθνικισμός ως ιδεολογία και η έννοια του έθνους 11

2.2 Πολιτικός και πολιτισμικός εθνικισμός 12

2.3 Πατριωτισμός και εθνικισμός 13

2.4 Συγκλίσεις και αποκλίσεις του λαϊκισμού με τον
εθνικισμό 14

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3: Οι έννοιες του λαού και του έθνους στον ΣΥΡΙΖΑ και στους ΑΝΕΛ

3.1 Οι συνθήκες που ανέδειξαν τον ΣΥΡΙΖΑ και τους ΑΝΕΛ	18
3.2 Το κίνημα των "Αγανακτισμένων"	20
3.3 Το κομματικό καταστατικό του ΣΥΡΙΖΑ και ιδεολογικά του χαρακτηριστικά	22
3.4 Ο εθνικολαϊκιστικός χαρακτήρας του ΣΥΡΙΖΑ	24
3.5 Το κομματικό καταστατικό των ΑΝΕΛ και τα ιδεολογικά τους χαρακτηριστικά	26
3.6 Ο εθνικολαϊκιστικός χαρακτήρας των ΑΝΕΛ	28
3.7 Το Δημοψήφισμα του 2015	31
3.8 Η άνοδος του ΣΥΡΙΖΑ ως απειλή για την Ευρώπη	32
3.9 Ο λαός ως ενεργός δρών στον λόγο του ΣΥΡΙΖΑ	34
3.10 Συμπεράσματα	
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	40

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ο λαϊκισμός είναι φαινόμενο που παρουσιάζεται σε πολιτικά και πολιτισμικά καθεστώτα. Έχοντας ως βάση την αντιπαλότητα του λαού με την ελίτ, διαθέτει έναν μανιχαϊστικό χαρακτήρα και ενυπάρχει σε αριστερά και δεξιά κόμματα με διαφοροποίηση ορισμένων χαρακτηριστικών του. Ο εθνικισμός έχοντας ως σημείο αναφοράς το έθνος και την ομοιογένειά του συχνά παρεισφρέει στον λαϊκισμό, με αποτέλεσμάτην ανάδυση της εθνικολαϊστικής ιδεολογίας.

Η οικονομικοκοινωνική κρίση στην Ελλάδα άλλαξε δραματικά το πολιτικό σκηνικό της χώρας και την πολιτική συμπεριφορά των Ελλήνων, από το 2010 και μετά. Τα μέχρι τότε κυβερνώντα κόμματα (ΝΔ, ΠΑΣΟΚ) αποδυναμώνονται και το 2015 ο ΣΥΡΙΖΑ σε συνεργασία με τους ANEΛ σχηματίζει κυβέρνηση. Το γεγονός είναι πρωτοφανές και προκαλεί έκπληξη τόσο στον ελληνικό πολιτικό χώρο, όσο και στον ευρωπαϊκό. Για πρώτη φορά στην Ευρώπη, αναλαμβάνει την εξουσία ένα ριζοσπαστικό αριστερό κόμμα. Για πρώτη φορά επίσης ένα αριστερό κόμμα συμπράττει με ένα ακροδεξιό. Το φαινόμενο ΣΥΡΙΖΑ - ANEΛ αποτέλεσε αντικείμενο έρευνας από πολλούς μελετητές και οδήγησε στην ανάπτυξη αντικρουόμενων θεωριών και απόψεων, σχετικά με τον εθνικολαϊκιστικό χαρακτήρα του ΣΥΡΙΖΑ.

Κεντρικό άξονα της παρούσας εργασίας αποτελεί η μελέτη του φαινομένου του λαϊκισμού και του εθνικισμού, όπως αυτό εκφράζεται στον λόγο των δύο κομμάτων. Στο πρώτο κεφάλαιο εξετάζεται ο όρος του λαϊκισμού και οι θεωρίες που αναπτύσσονται σχετικά με αυτόν. Γίνεται ο διαχωρισμός μεταξύ αριστερού και δεξιού λαϊκισμού και παρατίθενται τα χαρακτηριστικά του λαϊκιστή ηγέτη.

Στο δεύτερο κεφάλαιο προσδιορίζεται η έννοια του εθνικισμού και αναλύεται ο πολιτικός, πολιτισμικός και ο πατριωτικός εθνικισμός, όπως επίσης και οι συγκλίσεις και οι αποκλίσεις μεταξύ εθνικισμού και λαϊκισμού.

Το τρίτο κεφάλαιο αναφέρεται στον ΣΥΡΙΖΑ και στους ANEΛ και στις συνθήκες που ευνόησαν την άνοδό τους στην εξουσία. Αναδεικνύεται η ιδεολογική ταυτότητα των δύο κομμάτων και πώς αυτά κάνουν χρήση των όρων "λαός" και "έθνος". Ακολουθεί ανάλυση σχετικά με τη διχογνωμία για τον εθνικολαϊκιστικό ή

συμπεριληπτικό χαρακτήρα που επιδεικνύει ο ΣΥΡΙΖΑ. Τέλος παρατίθενται τα συμπεράσματα.

Στη συγκεκριμένη μελέτη γίνεται ποιοτική ανάλυση του περιεχομένου του λόγου του ΣΥΡΙΖΑ και των ΑΝΕΛ. Προκειμένου να αναδειχθεί ο ρόλος του "λαού" και του "έθνους" στον λόγο των κομμάτων, έγινε χρήση πρωτογενών πηγών. Οι ομιλίες των αρχηγών και τα καταστατικά των κομμάτων βοήθησαν στη νοηματοδότηση και σηματοδότηση των εννοιών. Επιπρόσθετα χρησιμοποιήθηκαν και δευτερογενείς πηγές, βιβλιογραφία και αρθρογραφία, για τον προσδιορισμό και την αξιολόγηση του λαϊκισμού και του εθνικισμού στους δύο πολιτικούς σχηματισμούς.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1: Λαϊκισμός

Στις μέρες μας οι αναφορές στον λαϊκισμό εντείνονται στην επιστημονική κοινότητα και στη διεθνή δημοσιότητα. Τι είναι τελικά ο λαϊκισμός; Είναι ιδεολογία, πολιτικός λόγος, τύπος ηγεσίας, στρατηγική ή σύνδρομο; Στην πολιτική επιστήμη ο όρος του λαϊκισμού αποτελεί ευρύτερη έννοια χωρίς να του έχει αποδοθεί ένας συγκεκριμένος ορισμός. Οι μελετητές έχουν καταλήξει σε διαφορετικά συμπεράσματα με αποτέλεσμα την αντιπαράθεση και την αμφισβήτηση¹. Η έννοια του λαϊκισμού δε χρησιμοποιείται μόνο από την πολιτική επιστήμη. Έχει ενταχθεί στο λεξιλόγιο της πολιτικής δημοσιότητας με αμφίσημη σημασία. Ο χαρακτηρισμός "λαϊκιστής" συχνά αποδίδεται ως μειωτικός και μεμπτός στον πολιτικό αντίπαλο. Σε αυτό το πλαίσιο στον όρο του λαϊκισμού αποδίδεται η εξιδανίκευση του λαού και η χειραγώγησή του, η άνευ όρων επιδίωξη ανάληψη της εξουσίας και γενικότερα μία σειρά ενεργειών με αρνητικό πρόσημο. Πολιτικοί που έχουν χαρακτηριστεί λαϊκιστές από τους αντιπάλους τους, κάνουν αντιστροφή του όρου και προβάλλουν ως αρετήτους την υπεράσπιση του λαού. Η σύγχρονη ακαδημαϊκή έρευνα αναδεικνύει τις διαφορετικές θέσεις και αποκλίσεις των μελετητών σχετικά με την έννοια του όρου. Ωστόσο, όλοι συγκλίνουν στην άποψη ότι βασικός άξονας του λαϊκισμού είναι η σύγκρουση του "λαού", με μια διεφθαρμένη εξουσιαστική ελίτ, ενός "κατεστημένου", μιας ολιγαρχίας που τον εκμεταλλεύεται και τον δυναστεύει. Ο "λαός" πάντα θεωρείται "αγνό πολιτικό υποκείμενο". Τα χαρακτηριστικά του "λαού" είναι ομογενοποιητικά και ενοποιητικά, ενώ απουσιάζουν και οι εσωτερικές διαφοροποιήσεις².

1.10 λαϊκισμός βάσει της μελέτης του CasMudde

Πολλοί επιστήμονες υποστηρίζουν ότι ο λαϊκισμός ως όρος βρίσκει την εφαρμογή του στα μέσα ενημέρωσης και στην πολιτική και ότι για τις κοινωνικές επιστήμες δεν αποτελεί σημαντική έννοια. Μια μεγάλη ομάδα κοινωνικών επιστημόνων ερμηνεύουν τον λαϊκισμό έχοντας ως βάση μια "*ιδεακή προσέγγιση*". Σύμφωνα με αυτή ο λαϊκισμός εκλαμβάνεται ως λόγος, ιδεολογία ή κοσμοθεώρηση. Παρόλες τις

¹CasMudde "Populism: An Ideational Approach", Ομιλία στο ΑΠΘ <https://www.auth.gr/video/18441>, [Πρόσβαση στις 18/7/2020].

²Σωτήρης Βανδώρος (2019), Κρίση της δημοκρατίας και λαϊκισμός, σελ. 128, 129.

διαφωνίες σχετικά με τις ιδιότητες και τις επιδράσεις του λαϊκισμού όλοι οι μελετητές καταλήγουν ότι κάθε μορφή λαϊκισμού κάνει επίκληση στον "λαό" και καταγγέλλει την "ελίτ". Ο λαϊκισμός διχοτομεί την κοινωνία και την εντάσσει σε δύο αντίπαλα στρατόπεδα. "*Ο αγνός λαός*" συγκρούεται με τη "*διεφθαρμένη ελίτ*". Ο λαός είναι ένα ομοιογενές σώμα που βάλλεται από τα συμφέροντα των "από πάνω" και των "προνομιούχων". Πρόκειται για μια "*αβαθή ιδεολογία*", η οποία προσαρμόζεται στην εκάστοτε κατάσταση και προσαρτάται στις ιδεολογίες "*πυκνού πυρήνα*" όπως είναι ο σοσιαλισμός, ο φασισμός, ο φιλελευθερισμός. Οι ιδεολογίες αυτές εμπεριέχουν ένα σώμα κανονιστικών ιδεών σχετικά με τη λειτουργία και τον σκοπό της κοινωνίας, τη φύση του ανθρώπου και τη θέση του μέσα σε αυτή. Γενικότερα προσδιορίζουν πώς πρέπει να είναι ο κόσμος. Αντιθέτως στον λαϊκισμό απουσιάζει το ιδεολογικό υπόβαθρο. Προκειμένου να πετύχει τον σκοπό του δανείζεται στοιχεία από άλλες αυθυπόστατες ιδεολογίες, οι οποίες μπορεί να είναι και αντικρουόμενες. Χάρη σε αυτές οφείλει την ύπαρξή του, αφού συχνά εμφανίζεται χωρίς καθαρή μορφή. Πρόκειται για μια εύπλαστη έννοια που μεταλλάσσεται σύμφωνα με τις κοινωνικές απαιτήσεις, χωρίς ωστόσο να καταφέρνει να επιλύει κοινωνικά και πολιτικά προβλήματα³.

Σύμφωνα με τον Mudde ο λαός αποτελεί "*κενόν σημαίνον*" δηλαδή μια έννοια κενή που μπορεί να ορισθεί ελεύθερα. Πρόκειται για μια ιδεαλιστική οπτική της κοινωνίας η οποία εναλλάσσεται και η ερμηνεία της προσαρμόζεται σε τόπους και καταστάσεις⁴.

1.2 Έννοιες που αποδίδονται στον λαϊκισμό

Οι έννοιες που εμπεριέχονται στον λαϊκισμό είναι ο "*λαός*", η "*ελίτ*" και η "*γενική βούληση*".

"Λαός"

Στο φαινόμενο του λαϊκισμού ο όρος του λαού παραμένει ασαφής. Ως πρακτική κατασκευάζει την έννοια του λαού και την προσαρμόζει στα συμφέροντα της εκάστοτε ελίτ. Τρεις είναι οι βασικές σημασίες που αποδίδονται στην έννοια του

---

³CasMudde, CristóbalRoviraKaltWasser, *Λαϊκισμός Μια Συνοπτική Εισαγωγή*, Θεσσαλονίκη 2017, Επιμέλεια Πέτρος Παπασαραντόπουλος, Εκδόσεις Επίκεντρο, σελ. 20- 22.

⁴C.Mudde, "Populism: An Ideational Approach", ό.π.

λαού: "κυρίαρχος λαός", "απλός λαός" και "έθνος". Η πρώτη έννοια εμφανίζεται όταν η ελίτ μολονότι έχει την εξουσία, επικαλείται την κυριαρχία του λαού χωρίς ωστόσο ουσιαστικά να το εννοεί. Η δεύτερη έννοια αναφέρεται στον αποκλεισμό του από την εξουσία λόγω της κοινωνικοοικονομικής του θέσης. Τέλος, ο λαός ως "έθνος" αφορά τους αυτόχθονες ενός συγκεκριμένου κράτους οι οποίοι ανέκαθεν κατοικούσαν την περιοχή και συνιστούν μια κοινότητα με κοινή ζωή. Ο συγκεκριμένος όρος όμως επιφέρει προβλήματα δεδομένου ότι σε μια χώρα μπορεί να υπάρχουν κι άλλες εθνότητες⁵.

"Ελίτ"

Η ελίτ,εν αντιθέσει με τον λαό, δεν χαρακτηρίζεται από ομοιογένεια. Πρόκειται για διαφορετικές ομάδες με κοινά ή με αλληλοσυμπληρώμενα συμφέροντα, οι οποίες συμπράττουν προκειμένου να τα εξυπηρετήσουν. Ορίζεται με βάση την ισχύ της και εναντιώνεται στη "γενική βούληση". Η διάκρισή της είναι ηθική. Η σύνθεσή της απαρτίζεται από άτομα που βρίσκονται σε ηγετικές θέσεις της πολιτικής, της οικονομίας και των Μέσων Μαζικής Ενημέρωσης. Δεν περιλαμβάνει τους λαϊκιστές που την επικαλούνται. Όταν ο λαϊκιστής βρεθεί στην εξουσία δεν χάνει την αντικαθεστωτική του ρητορική. Επαναπροσδιορίζει την ελίτώστε να μην περιλαμβάνεται ο ίδιος μέσα, τονίζοντας ότι η πραγματική εξουσία δεν βρίσκεται σε αυτούς που είναι δημοκρατικά εκλεγμένοι, αλλά σε δυνάμεις παρασκηνακές που επιβουλεύονται τα συμφέροντα του λαού. Σύμφωνα με τον λαϊκιστή, η ελίτ είναι αυτή που υπονομεύει το έργο του και μπορεί να μη βρίσκεται στην πολιτική εξουσία, έχει όμως οικονομική ισχύ, γεγονός που της επιτρέπει να καθορίζει τις καταστάσεις. Η ύπαρξή της είναι υπεύθυνη για την αποτυχία της πολιτικής του⁶.

Είναι φορές που η διάκριση μεταξύ λαού και ελίτ είναι και ηθική αλλά και εθνική. Στη συγκεκριμένη περίπτωση ο "εχθρός" είναι οι ξένες δυνάμεις που υποσκάπτουν τα συμφέροντα του έθνους, ή οι μετανάστες που απειλούν την εθνική ομοιογένεια⁷.

"Γενική βούληση"

Η "γενική βούληση" είναι η έκφραση του λαού⁸. Η ύπαρξη της ιδέας της γενικής βούλησης ενδυναμώνεται από την ηθική και μονιστική διάκριση του λαϊκισμού

---

⁵στοίδιο, σελ. 25-27.

⁶C.Mudde, Λαϊκισμός Μια Συνοπτική Εισαγωγή, ό.π. σελ 28,29,31.

⁷στοίδιο, σελ.32.

μεταξύ λαού και ελίτ. Σύμφωνα με την Μάργκαρετ Κόνοβαν, οι πολίτες μετατρέπονται από τους ηγέτες σε μια ομοιογενή κοινότητα η οποία διαθέτει αυτή τη βούληση. Αρκετοί λαϊκιστές βασιζόμενοι στη γενική βούληση ασπάζονται τη θεωρία του Ρουσώ σχετικά με την αντιπροσωπευτική διακυβέρνηση, η οποία αποτελεί μια αριστοκρατική μορφή εξουσίας, με τους πολίτες να δρουν εντελώς παθητικά και να ενεργοποιούνται κατά την περίοδο των εκλογών, μόνο για την εκλογή των αντιπροσώπων τους. Η ενεργοποίηση αυτή δεσυνιστά μια ουσιαστική πολιτική αντίδραση. Συχνά οι λαϊκιστές δρώντες προκειμένου να ενισχύσουν την εικόνα που τους θέλει εκφραστές της γενικής βούλησης καταφεύγουν στην εφαρμογή άμεσων δημοκρατικών μηχανισμών όπως είναι το δημοψήφισμα. Η ιδέα της γενικής βούλησης στηρίζεται στην ιδέα της "κοινής λογικής", η οποία εκφράζεται με τρόπο τέτοιο ώστε να συγκεντρώνει διαφορετικά αιτήματα και ταυτοχρόνως να ταυτοποιήσει τον "κοινό εχθρό", με αποτέλεσμα την ισχυροποίηση της ταυτότητας του λαού και την αμφισβήτηση της καθεστηκυίας τάξης. Η οπτική αυτή αναδεικνύει μια μορφή εκδημοκρατισμού εφόσον η λαϊκή κυριαρχία παρουσιάζεται ενισχυμένη, και ομάδες που νιώθουν αποκλεισμένες, βρίσκουν φωνή και εκπροσωπούνται. Εντούτοις λόγω του μονιστικού πυρήνα του λαϊκισμού, ελλοχεύει ο κίνδυνος ανάδειξης αυταρχικών τάσεων. Η άποψη ότι η "γενική βούληση" δεν είναι μόνο διαφανής αλλά είναι και απόλυτη ενδεχομένως να επιφέρει μια νομιμοποίηση του αυταρχισμού και των μισαλλόδοξων επιθέσεων προς οποιονδήποτε απειλεί αυτή τη βούληση και τη λαϊκή ομοιογένεια⁹.

1.3Η θεωρία του Ernesto Laclau

Για τον Laclau ο λαϊκισμός αποτελεί λόγο (discourse) και ενυπάρχει τόσο στη δεξιά όσο και στην αριστερή παράταξη. Χωρίς να του προσδίδει αρνητικό πρόσημο υποστηρίζει ότι ο λαϊκισμός αποτελεί μια αληθινή μορφή δημοκρατίας εφόσον προάγει τον "εκδημοκρατισμό" του πολιτεύματος, συγκεντρώνοντας και υπερασπίζοντας τα αιτήματα αποκλεισμένων από την καθεστηκυία τάξη κοινωνικών ομάδων. Υπό την οπτική αυτή η φιλελεύθερη δημοκρατία συνιστά πρόβλημα και η ριζοσπαστική δημοκρατία, η οποία επιφέρει την πολιτική σύγκρουση, φαίνεται ως

---

⁸C. Mudde, "Populism: An Ideational Approach", ό.π.

⁹C. Mudde, Λαϊκισμός Μια Συνοπτική Εισαγωγή, ό.π. σελ. 34- 36.

μοναδική λύση. Ο λαϊκισμός οδηγεί στη χειραφέτηση και στην κινητοποίηση τμημάτων της κοινωνίας για την ανατροπή του κατεστημένου¹⁰. Στο επίκεντρο του λαϊκισμού βρίσκεται η υπεράσπιση των μικροϊδιοκτητών, η κοινωνική δικαιοσύνη και η εναντίωση στους οικονομικά εύρωστους¹¹. Στον λαϊκισμό υφέρπουν αντιφατικά στοιχεία. Αφενός υποστηρίζει την καθολικότητα στα πολιτικά δικαιώματα και την ισότητα των πολιτών, αφετέρου νομιμοποιεί την αυταρχικότητα ενός χαρισματικού ηγέτη, ο οποίος με κάθε μέσο θα υποστηρίζει αυτές τις αξίες. Σύμφωνα με τον Laclau, χάρη στον λαϊκισμό ο πολιτικός χώρος απλοποιείται και ένα περίπλοκο σύνολο διαφορών και αποφάσεων αντικαθίστανται από μια έντονη διχοτόμηση. Οι πόλοι της διχοτόμησης αυτής παραμένουν ασαφείς, με τη μία πλευρά να απαρτίζεται από μια αόριστη μάζα που μοχθεί, και με την άλλη να αποτελείται από τους εκμεταλλευτές της. Κάθε άτομο τείνει να εντάσσεται σε έναν από τους δύο πόλους. Μέσω του λαϊκισμού ο πολίτης μπορεί να αντιληφθεί τη λειτουργία των θεσμών και της πολιτικής¹².

1.4 Δεξιός και αριστερός λαϊκισμός

Ο φασισμός και ο κομμουνισμός υιοθέτησαν τον λαϊκισμό, κυρίως όσο ήταν ακόμη κινήματα, προκειμένου να εδραιωθούν και να αποκτήσουν μαζική στήριξη.

Στις αρχές του 20ού αιώνα ο λαϊκισμός απουσιάζει από την ευρωπαϊκή πολιτική. Στα τέλη της δεκαετίας του 1990 κάνει την εμφάνισή του στην Ευρώπη. Μία σειρά γεγονότων και εξελίξεων πρόσφεραν γόνιμο έδαφος για την ανάπτυξή του. Η ευρωπαϊκή ολοκλήρωση, η μετανάστευση, οι κοινωνικές ανισότητες και η οικονομική δυσπραγία οδήγησαν στην ανάδυση λαϊκών ριζοσπαστικών κομμάτων. Τα κόμματα αυτά συγκεράζουν τον λαϊκισμό με τον αυταρχισμό και τον νατιβισμό. Ο αυταρχισμός υποστηρίζει μια ευνομούμενη αυστηρά οργανωμένη κοινωνία. Ο νατιβισμός πρεσβεύει την ύπαρξη κρατών, τα οποία κατοικούνται αποκλειστικά από αυτόχθονες. Οι αυτόχθονες συνιστούν το "έθνος". Οποιοδήποτε άλλο στοιχείο μη αυτόχθονο, οι "ξένοι" αποτελούν απειλή για την ομοιογένεια και τα συμφέροντα του "έθνους". Η ενσωμάτωσή τους και η αναγνώριση δικαιωμάτων τους αποκλείονται. Η

---

¹⁰στο ίδιο, σελ. 18, 117.

¹¹Ernesto Laclau, On populist reason, London: Verso, 2005, σελ. 4.

¹²στο ίδιο, σελ. 18, 19, 67.

ξενοφοβική τάση βασίζεται σε έναν εθνοτικό ορισμό του "λαού". Τα ακροδεξιά κόμματα χρησιμοποιούν τον νατιβισμό και δαιμονοποιούν τη μετανάστευση. Οι "ξένοι που παίρνουν τις δουλειές και επιβαρύνουν το ασφαλιστικό σύστημα της χώρας", ενώ "ο λαός μένει άνεργος με ένα ασθενές κράτος πρόνοιας". Η εθνική ελίτκατηγορείται ότι "ζεπουλά τη χώρα στην ΕΕ"¹³. Τη μορφή του εχθρού παίρνει και μια ξένη δύναμη σε συνεργασία με το εθνικό κατεστημένο. "Το κράτος των Βρυξελλών", η "κοσμοπολίτικη παγκοσμιοποίηση" απειλούν τον εξαγνυσμένο λαό, ο οποίος πλέον συνδέεται με το έθνος. Το έθνος προδηλώνοντας τη φυσική και βιολογική θεμελίωση βάλλεται από τους "επικίνδυνους άλλους"¹⁴.

Ο αριστερός λαϊκισμός σε αντίθεση με τον δεξιό είναι συμπεριληπτικός. Δίνει φωνή στους μετανάστες και σε όσους νιώθουν ανίσχυροι, αποκλεισμένοι και απειλούμενοι από μια σαθρή καθεστηκία τάξη. Τη θέση της "εθνικής καθαρότητας" που προβάλλει ο δεξιός λαϊκισμός, παίρνει το αίτημα της "κοινωνικής δικαιοσύνης". Ο "λαός" ενοποιείται χωρίς να ανάγεται σε ομοιογενές "έθνος". Συνιστώσα του λαού εδώ είναι η φτώχεια, η έλλειψη κοινωνικών προνομίων και η περιθωριοποίηση. Και ο αριστερός λαϊκισμός επιδεικνύει εχθροπαθή στάση. Δεν υπάρχουν πολιτικοί αντίπαλοι αλλά "εχθροί" που πρέπει να εκμηδενιστούν. Συνακόλουθα επιδεικνύεται έντονη υπεράσπιση της δημοκρατίας. Οι πολίτες παρουσιάζονται ως κυρίαρχο σώμα, ως δήμος με μια ενιαία βούληση. Εν τούτοις η απουσία του πλουραλισμού και της διαφοροποίησης τον καθιστούν αντίθετο στη λογική της κοινοβουλευτικής δημοκρατίας¹⁵.

Βασικό χαρακτηριστικό στον δεξιό και στον αριστερό λαϊκισμό είναι η διχοτόμηση. Η διαφορά τους είναι ότι στον πρώτο η διαίρεση είναι οριζόντια: από τη μία πλευρά υπάρχει ένα ομοιογενές, συμπαγές έθνος που βρίσκεται απέναντι από τους "ξένους" και από μια "κοσμοπολίτικη ελίτ". Στον αριστερό λαϊκισμό ο διαχωρισμός είναι κάθετος: οι προνομιούχοι "οι από πάνω" και οι αδικημένοι "οι από κάτω".

---

¹³C.Mudde, *Λαϊκισμός Μια Συνοπτική Εισαγωγή*, ό.π. σελ. 58,59.

¹⁴ Γιάννης Σταυρακάκης, Νίκος Νικησιάνης κ.ά., *Λαϊκιστικός λόγος και δημοκρατία*, στο *"Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης"*, τευχος 43, Εκδ. Ελληνική Εταιρεία Πολιτικής Επιστήμης, 2015, σελ. 65, 66.

¹⁵Σ. Βανδώρος (2019), *Κρίση της δημοκρατίας και λαϊκισμός*, σελ. 148, 149, 151.

1.50 λαϊκιστής ηγέτης

Ολαϊκισμός είναι κυρίως προσωποκεντρικός. Στηρίζεται σε έναν ισχυρό ηγέτη συνήθως άνδρα, ο οποίος προκειμένου να αναδυθεί εκμεταλλεύεται την προσωπική του απήχηση και όχι το ιδεολογικό πρόγραμμα του κόμματός του¹⁶. Ο ηγέτης διαθέτει χαρισματική και έντονη προσωπικότητα. Χάρη σε αυτή μπορεί να κινητοποιήσει τη μάζα. Αυτοπροσδιορίζεται ως η «φωνή του αγνού λαού», αυτός που δε θα μείνει στα λόγια, αλλά θα δώσει μάχη για να υπερασπιστεί τη λαϊκή βούληση. Προσομοιάζει και αποθετεί τον εαυτό του ανάμεσα στους πολίτες που εκπροσωπεί. Διατείνεται ότι είναι έξω από το πολιτικό σύστημα, είναι «πολιτικό αουτσάιντερ». Συχνά είναι πρωτοεμφανιζόμενος στην πολιτική σκηνή, προβάλλοντας την πολιτική του απειρία ως προσόν. Ισχυρίζεται ότι δεν έχει κανένα προσωπικό όφελος να υπηρετήσει, αντιθέτως υπερασπίζεται έντονα τη γενική βούληση. Η γλώσσα του απέχει πολύ από την ξύλινη γλώσσα των πολιτικών. Ο λόγος του απλός, καθημερινός, συχνά τραχύς και σεξιστικός, είναι ο λόγος του καφεναείου, αυτός που χρησιμοποιεί κάθε «συνηθισμένος άνδρας». Η τονισμένη αρρενωπότητα του είναι ένδειξη ισχύος¹⁷.

Μολονότι στην κυρίαρχη αντίληψη ο λαϊκιστής ηγέτης είναι άνδρας, υπάρχουν και αρκετές γυναίκες στον χώρο. Οι ηγέτιδες του λαϊκισμού χρησιμοποιούν έμφυλες ιδέες προκειμένου να χτίσουν την εικόνα τους. Στην υπηρεσία της αντικαθεστωτικής τους ρητορικής, βρίσκεται το φύλο τους, το οποίο τις καθιστά «αουτσάιντερ» στην ανδροκρατούμενη κοινωνία. Στα βασικά τους πλεονεκτήματα εντάσσουν χαρακτηριστικά που είναι παραδεκτά από την κοινωνία στην οποία ζουν. «Η καλή μητέρα» και «η αφοσιωμένη σύζυγος», είναι οι ιδιότητες που θα τις συνδέσουν άμεσα με τον αγνό λαό¹⁸.

Τα χαρακτηριστικά του λαϊκιστή ηγέτη δεν είναι στερεοτυπικά. Καθώς οι δρώντες είναι διαφορετικοί, οι ιδιότητές τους προσαρμόζονται στην εκάστοτε πολιτική κουλτούρα και τις κοινωνικές απαιτήσεις. Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι ο Φουτζιμόρι του Περού, ο οποίος καίτοι Ιάπωνας, το προεκλογικό του σύνθημα ήταν

---

¹⁶C.Mudde, Λαϊκισμός Μια Συνοπτική Εισαγωγή, ό.π. σελ. 68.

¹⁷Στο ίδιο, σελ. 96,97,100

¹⁸στο ίδιο, σελ. 104,105.

«Ένας Πρόεδρος σανεσένα». Χρησιμοποίησε την ασιατική του καταγωγή ως πλεονέκτημα, ώστε να διαφοροποιηθεί από τη *«λευκή διεφθαρμένη ελίτ»*¹⁹.

---

¹⁹στο ίδιο, σελ. 72, 96.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2:Εθνικισμός

Το ζήτημα του εθνικισμού είναι περίπλοκο και ποικιλόμορφο. Πολλοί μελετητές δεν τον αναγνωρίζουν ως ιδεολογία, αλλά ως μια ευρεία έννοια, η οποία συχνά προσαρτάται σε άλλες αυτοτελείς ιδεολογίες. Άλλοι τον ερμηνεύουν ως θεωρία, ως λόγο, ως νοοτροπία ή ως κίνημα. Οι διαφορετικοί και συμπληρωματικοί τρόποι μελέτης και προσέγγισης του εθνικισμού, οδηγούν στο συμπέρασμα για την ύπαρξη πολλών εθνικισμών και όχι για έναν και μοναδικό.

2.10 εθνικισμός ως ιδεολογία και η έννοια του έθνους

Ο εθνικισμός είναι μια ιδεολογία με θεμελιώδη έννοια το έθνος. Δομείται γύρω από αυτή την έννοια. Το έθνος αποτελεί "κενό σημαίνον". Πρόκειται για μια κοινωνική κατασκευή της εθνικής ιδεολογίας, η οποία το προσδιορίζει και το προσαρμόζει στις αξιώσεις της. Το έθνος είναι ένα υποκειμενικό δημιούργημα, "μια φαντασιακή κοινότητα". Η κοινότητα αυτή υπήρχε ανέκαθεν και αυτή είναι που εξελίσσεται και συγκροτείται μέσα από την κινητοποίηση τον συντονισμό και την ανασύνθεση που παράγει η εθνικιστική ιδεολογία. Δε δημιουργήθηκε από το μηδέν αλλά προϋπήρχε ως ένα "πρώτο-εθνικό υπόστρωμα", από όπου ο εθνικισμός αντλεί επιλεκτικά πολιτισμικά στοιχεία, προκειμένου να εξασφαλίσει και να αποδείξει την ύπαρξη του έθνους στον χώρο και τον χρόνο. Συγκεκριμένα σύμβολα και στοιχεία όπως η κοινή γλώσσα, η κοινή καταγωγή, η ιστορία, οι παραδόσεις και η θρησκεία, λειτουργούν ενοποιητικά και ομογενοποιητικά για το έθνος.

Έχοντας το έθνος μια επικρατειακή αναφορά καθίσταται μια "πολιτική φαντασιακή κοινότητα". Βασιζόμενη στην αναφορά αυτή, ο εθνικισμός δικαιολογεί τις επικρατειακές σχέσεις κυριαρχίας. Η ιδεολογία του εθνικισμού στοχεύει στον σχηματισμό συλλογικής και εθνικής ταυτότητας. Η εθνική ταυτότητα αποτελεί την υπέρτατη κοινωνική ταυτότητα, η ισχύ της οποίας υποσκελίζει και ρυθμίζει όλες τις υπόλοιπες ταυτότητες. Ο εθνικισμός αναγνωρίζει ότι ο κόσμος απαρτίζεται εκ του φυσικού από διαφορετικά έθνη, τα οποία έχουν το δικαίωμα να σχηματίσουν κράτος. Πρόκειται για μια διαιρετική ιδεολογία που εστιάζει στην ολότητα και την

πληρότητα και συχνά στην παντοδυναμία. Χάρη σε αυτόν, λαοί ξεσηκώθηκαν εναντίον δυναστευτικών δυνάμεων διεκδικώντας ελευθερία και αυτοδιάθεση.²⁰

2.2 Πολιτικός και πολιτισμικός εθνικισμός

Ο εθνικισμός διακρίνεται από τους ιστορικούς των ιδεών σε πολιτικό και σε πολιτισμικό. Ο πρώτος έλκει την καταγωγή του στις ιδέες του Διαφωτισμού. Επηρεασμένος από τις θέσεις του Βολταίρου, του Rousseau και του Sayes, ταυτίζεται με την οικουμενικότητα του ορθού λόγου του Διαφωτισμού. Προασπίζει τον ατομισμό των φυσικών δικαιωμάτων και τη σύσταση του κοινωνικού μέσω της "γενικής θέλησης" και του "κοινωνικού συμβολαίου". Σύμφωνα με τον πολιτικό εθνικισμό το έθνος συμμετέχει στα πολιτικά δρώμενα. Αποτελεί την Τρίτη Τάξη και ο λαός από υπήκοος μεταβάλλεται σε πολίτη. Είναι σώμα κυρίαρχο αυτοκυβερνώμενο από νόμους που καταδικάζουν την αυθαιρεσία της θρησκευτικής, δικαστικής και συναστικής αρχής. Ο πολιτικός εθνικισμός δε θεωρεί ότι η γλώσσα είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με το έθνος. Επιδιώκει την πρόοδο, την εξέλιξη της κοινωνίας και λατρεύει τον "μελλοντικό χρόνο"²¹. Ενοποιητικό στοιχείο των μελών του έθνους αποτελούν τα κοινά δικαιώματα, και οι κοινές υποχρεώσεις. Είναι επομένως συμπεριληπτικός στην εισαγωγή νέων μελών ασχέτου καταγωγής και γλώσσας, υπό την προϋπόθεση ότι αυτά θα αποδεχτούν τις υφιστάμενες κοινές πολιτικές αξίες²².

Ο πολιτισμικός ή "παραδοσιακός" εθνικισμός θεωρεί τη γλώσσα και την κοινότητα στοιχεία που συμβάλλουν στην ενότητα μεταξύ ατόμου και κράτους. Σε ευρωπαϊκές περιοχές όπου η μακρά παράδοση ενός κράτους-έθνους απουσιάζει, ο πολιτιστικός εθνικισμός ανθεί. Απορρίπτοντας την τεχνητή σύμβαση του κοινωνικού συμβολαίου αναζητά μια πιο φυσική αρχή για το έθνος²³. Η έννοια του έθνους κατασκευάζεται ως μια πολιτισμική οντότητα. Στηρίζεται στην εξιδανικευμένη εθνική παράδοση, στην προγονολατρεία αναγνωρίζοντας την καθοριστική σημασία της γλώσσας, της

---

²⁰Νίκος Δεμερτζής, Ο λόγος του εθνικισμού, αμφίσημο σημασιολογικό πεδίο και σύγχρονες τάσεις, Αθήνα - Κομοτηνή 1996, Εκδόσεις Αντ.Ν. Σάκκουλα, σελ.31, 117, 118.

²¹Πέτρος Π. Θεοδωρίδης, Οι μεταμορφώσεις της ταυτότητας Έθνους, Νεωτερικότητα και Εθνικιστικός Λόγος, Θεσσαλονίκη 2004, Εκδόσεις Αντιγόνη, σελ. 51, 52.

²²Σωτήρης Βανδώρος (2015), Εισαγωγή στις Πολιτικές Ιδεολογίες, Αθήνα: ΣΕΑΒ, Κεφάλαιο 5, repository.Kallipos.gr, ανακτημένο, στις 10/8/2020, σελ. 123.

²³Π. Π.Θεοδωρίδης, Οι μεταμορφώσεις της ταυτότητας Έθνους, Νεωτερικότητα και Εθνικιστικός Λόγος, ό.π. σελ. 54, 55.

ιστορίας και της θρησκείας για τη συνοχή του έθνους. Το έθνος υπερτερεί έναντι όχι μόνο των μελών του αλλά και έναντι κάθε πολιτικής αρχής, αξιώνοντας την υποταγή του ατόμου σε αυτό. Ο πολιτισμικός εθνικισμός εναντιώνεται στη συμπερίληψη αλλότριων μελών, υπερασπιζόμενος *"το δίκαιο του αίματος"* ενάντια στο *"δίκαιο του εδάφους"*²⁴.

Παρά τις εμφανείς διαφορές μεταξύ των δύο τύπων του εθνικισμού ο ιδεολογικός τους πυρήνας είναι όμοιος. Και στις δύο μορφές η έννοια του έθνους αποτελεί την υπέρτατη μορφή κοινωνικού επικρατειακού δεσμού, με όλες τις άλλες κατηγορίες ταυτίσεων να έπονται και να υποτάσσονται σε αυτήν²⁵.

2.3 Πατριωτισμός και εθνικισμός

Είναι φορές που οι έννοιες πατριωτισμός και εθνικισμός συνυφαίνονται. Πόσο συναιρούνται οι δύο όροι; Αναφερόμενοι στην πατρίδα εννοούμε τον τόπο της γέννησης και της αρχικής καταγωγής. Είναι το σημείο όπου το άτομο έζησε τα πρώτα χρόνια της ζωής του και έχτισε τις πρώτες του αναμνήσεις. Η πατρίδα συνδέεται με το οικείο, το γνώριμο και τους "σημαντικούς Άλλους". Ο πατριωτισμός απαντάται σε κοινότητες οι οποίες διακατέχονται από διαπροσωπικές σχέσεις²⁶. Η εκδήλωση του πατριωτισμού είναι ένα συναίσθημα πρωταρχικό, ανθρωπολογικής τάξεως και εκφράζεται με την αφοσίωση στην πατρίδα με ποικίλους τρόπους. Την εποχή του εθνικισμού το έθνος σημαίνει πατρίδα. Η εθνική ταυτότητα θεωρείται ως η αντιπροσωπευτική του γνώριμου. Αυτό ισχύει και όταν ακόμη οι δεσμοί με τα υπόλοιπα μέλη της κοινότητας έχουν χαλαρώσει ή και εκλείψει εντελώς. Στην περίπτωση αυτή ο εθνικισμός αφομοιώνει τον πατριωτισμό και αυτός είναι που τώρα πραγματώνει το οικείο και το φίλιον. Οι δύο έννοιες εξομοιώνονται²⁷. Η ταύτιση αυτή ενισχύεται με τον εθνικιστικό λόγο, ο οποίος συμφύρει το έθνος με τη "μητέρα

---

²⁴Σ. Βανδώρος, Εισαγωγή στις Πολιτικές Ιδεολογίες, ό.π.σελ.123.

²⁵Ν. Δεμερτζής, Ο λόγος του εθνικισμού, αμφίσημο σημασιολογικό πεδίο και σύγχρονες τάσεις, ό.π., σελ. 235.

²⁶στο ίδιο, σελ. 199-201.

²⁷στο ίδιο, σελ. 202.

πατρίδα". Η έκφραση υποδηλώνει αντιφατικότητα και συνάμα οικειότητα. Στον αντίποδα της μητρικής στοργής και προστασίας προβάλλει η πατρική εξουσία²⁸.

Στην καθημερινότητα μπορεί οι δύο όροι να εκλαμβάνονται ως ομόλογοι, ωστόσο ο εθνικισμός έχει αρνητικό πρόσημο ενώ ο πατριωτισμός θετικό. Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι το λεξικό του Μπαμπινιώτη, στο λήμμα "εθνικισμός" αναφέρεται ως η υπερβολική προσήλωση στην ιδέα του έθνους και η διάκριση των εθνών σε ανώτερα και κατώτερα με τα πρώτα να διαθέτουν τάσεις επιβολής προς τα δεύτερα. Αντιθέτως όταν το άρθρο 120 του Συντάγματος αναφέρει ότι η τήρησή του επαφίεται στον πατριωτισμό των Ελλήνων, η λέξη πατριωτισμός προσλαμβάνει θετική σημασία. Με αυτή την οπτική οι πατριώτες είναι αυτοί που αγαπούν την πατρίδα τους και είναι έτοιμοι να θυσιάσουν για αυτήν, χωρίς ωστόσο να περιφρονούν και τα άλλα έθνη. Η στάση τους θεωρείται αγαθή και αυθόρμητη. Οιαυτοπροσδιοριζόμενοι ως πατριώτες διαχωρίζονται από τους εθνικιστές και χαρακτηρίζουν τη στάση τους αμυντική, σε αντίθεση με εκείνη των εθνικιστών που είναι επιθετική. Στην Ελλάδα η ακροδεξιά πτέρυγα αποδέχεται τον όρο "εθνικισμός", του αποδίδει θετικό πρόσημο και τον ταυτίζει με την αυθεντικότητα και τη φιλοπατρία²⁹.

2.4 Συγκλίσεις και αποκλίσεις του λαϊκισμού με τον εθνικισμό

Ο λαϊκισμός και ο εθνικισμός αποτελούν πεδία φαινομένων τεμνόμενα και αμοιβαία εμπλεκόμενα, όχι όμως πλήρως αλληλοεπικαλυπτόμενα. Η σύνδεση μεταξύ τους είναι άμεση. Ο εθνικισμός βρίσκεται στο επίκεντρο του λαϊκισμού και το αντίστροφο. Τα δύο φαινόμενα συχνά αλληλοεξαρτώνται και το ένα μπορεί να ερμηνεύσει το άλλο. Η πολυσημία της έννοιας "λαός" και οι εκφράσεις όπως "κυρίαρχος λαός", "απλός λαός" και "έθνος" ενώνουν τον λαϊκισμό με τον εθνικισμό³⁰. Οι μελετητές καταλήγουν ότι ο εθνικισμός αποτελεί μια ιδεολογία "συναρθρωτική και σχεσιακή", δηλαδή μπορεί να συνδυαστεί με άλλες ιδεολογίες, γεγονός που τον καθιστά πολύμορφο. Ο εθνικισμός είναι διαιρετικός και αναπτύσσεται σε ένα συγκεκριμένο πλαίσιο. Σύμφωνα με την εθνικιστική ιδεολογία η ανθρωπότητα χωρίζεται σε επί μέρους έθνη, τα οποία διαθέτουν τα δικά τους

²⁸Π. Π. Θεοδωρίδης, Οι μεταμορφώσεις της ταυτότητας Έθνος, Νεωτερικότητα και Εθνικιστικός Λόγος, ό.π. 45.

²⁹Σ. Βανδώρος, Εισαγωγή στις Πολιτικές Ιδεολογίες, ό.π. σελ. 123,124

³⁰Rogers Brubaker, Populism and nationalism, σελ. 2, 6.

ξεχωριστά χαρακτηριστικά και καθένα από αυτά επιβάλλεται να οργανωθεί σε ένα κυρίαρχο κράτος³¹. Ο εθνικισμός εκλήφθηκε ως μια καθολική δύναμη που θα μετασχηματίσει καθοριστικά την Ευρώπη. Θεωρήθηκε ότι περικλείει έναν νέο τρόπο κοινωνικοοικονομικής οργάνωσης, ένα νέο είδος πολιτισμικής ταυτότητας και ένα καινούργιο σχήμα μιας φαντασιακής κοινότητας.

Ο λαϊκισμός δεν αποτέλεσε αντικείμενο ανάλυσης από κάποια mega-θεωρία. Πρόκειται για μια μεταγενέστερη έννοια, για την οποία δεν υπάρχουν mega-θεωρίες όπως εκείνες του εθνικισμού³². Τάσσεται υπέρ της αναδιανομής της εξουσίας και ασκεί κριτική στις υπάρχουσες δομές του πολιτικού συστήματος. Η ύπαρξή του προϋποθέτει έστω και μια τυπική μορφή δημοκρατίας, ενώ αντιθέτως ο εθνικισμός μπορεί να υπάρξει και χωρίς αυτή³³.

Λαϊκισμός και εθνικισμός ωστόσο συγκλίνουν στις έννοιες "λαός" και "έθνος". Και στις δύο περιπτώσεις οι όροι αποτελούν "κενό σημαίνον". Νοηματοδοτούνται εκ των υστέρων και βάσει της υφιστάμενης κατάστασης. Ωστόσο ενώ ο «λαός» στον λαϊκισμό είναι ένα περιθωριοποιημένο σύνολο που αντιτίθεται σε ένα άλλο, το «έθνος» στον εθνικισμό απαρτίζεται από μία ολότητα, η οποία συνδέεται άμεσα με το κράτος. Η διχοτόμηση στον λαϊκισμό είναι κάθετη: η ελίτ και οι κυρίαρχες δυνάμεις βρίσκονται στην κορυφή και στη βάση ο απλός μαχόμενος λαός. Στον εθνικισμό η διχοτόμηση είναι οριζόντια: οι "μέσα" και οι "έξω" από το έθνος. Η απειλή εδώ είναι εξωτερική. Οι μη "αυτόχθονες" θέτουν σε κίνδυνο την ομοιογένεια του έθνους³⁴. Τόσο ο λαός όσο και το έθνος είναι μια συμπαγής κυρίαρχη μάζα με μια γενική βούληση, στην οποία όλα τα άτομα και οι τάξεις, οφείλουν να υπακούσουν. Αυτός ο ολοκληρωτισμός έρχεται σε αντίθεση με τη φιλελεύθερη δημοκρατία³⁵. Ο φιλελευθερισμός είναι μια ιδεολογία, που αξιώνει την απόδοση της ίσης μεταχείρισης και του ίδιου σεβασμού σε κάθε άνθρωπο λόγω της ανθρώπινης ιδιότητάς του και όχι λόγω ιδιαίτερων κοινωνικών ή ατομικών χαρακτηριστικών. Βασική του αρχή είναι ότι κάθε άτομο ανεξαρτήτου κοινωνικής τάξης ή φυλής πρέπει να ευημερεί μέσα

---

³¹N. Δεμερτζής, Ο λόγος του εθνικισμού, αμφίσημο σημασιολογικό πεδίο και σύγχρονες τάσεις, ό.π., σελ. 15.

³²R.Brubaler, Populism and nationalism, ό.π. σελ. 4.

³³στο ίδιο, σελ. 8.

³⁴R.Brubaler, Populism and nationalism, ό.π. σελ. 9.

³⁵Π. Π. Θεοδωρίδης, Οι μεταμορφώσεις της ταυτότητας Έθνος, Νεωτερικότητα και Εθνικιστικός Λόγος, ό.π. 75

στην κοινωνία³⁶. Τόσο ο λαϊκισμός όσο και εθνικισμός εναντιώνονται στη μειοψηφία. Η "ψυχή του λαού", οι "αρετές της φυλής", το "συμφέρον του έθνους" ανάγονται στα ύψιστα ιδεώδη που όλοι ανεξαρτήτως πρέπει να υποταχθούν. Το άτομο μεμονωμένα δεν έχει αξία. Αντιθέτως την αποκτά μέσω της συλλογικότητας στην οποία ανήκει. Η λατρεία του ατόμου μετατρέπεται σε λατρεία του λαού ή του έθνους. Η πλήρης αφομοίωση και η ισοπεδωτική συμπερίληψη είναι κοινά χαρακτηριστικά των δύο ιδεολογιών. Το γεγονός αυτό δημιουργεί μια αμφίσημη σχέση μεταξύ του λαϊκισμού και του εθνικισμού με τη φιλελεύθερη δημοκρατία³⁷.

Για κάποιους μελετητές οι έννοιες του λαϊκισμού και του εθνικισμού συμφύρονται. Μια λαϊκιστική κινητοποίηση, ένα λαϊκιστικό κόμμα, ή κίνημα εμπεριέχει μια εθνικιστική διάσταση με αποτέλεσμα τη δημιουργία της εθνικολαϊκιστικής ιδεολογίας. Ο εθνικισμός κατέχει εξέχοντα ρόλο στη συγκρότηση των αιτημάτων των κυριαρχούμενων. Σύμφωνα με τον Τομ Ναιρναμφισβητείται δημοκρατικότητα του εθνικισμού, δεν αμφισβητείται όμως η λαϊκιστική του διάσταση δεδομένου ότι στη βάση του βρίσκεται ο λαός. Ο εθνικολαϊκισμός ως ιδεολογία αντλεί τις παραδοσιακές αρετές του λαού και τον τοποθετεί στο επίκεντρο της «εθνικής ζωής» αφού μόνο αυτός συνιστά το «αυθεντικό έθνος», το οποίο αντιμάχεται με το «ολιγαρχικό αντιέθνος». Για τον εθνικολαϊκιστικό λόγο τα λαϊκιστικά κινήματα είναι λαϊκά όχι γιατί είναι ταξικά, αλλά και γιατί «αναφέρονται στο έθνος». Απειλή για τον λαό αποτελεί ο «ιμπεριαλισμός», «οι μετανάστες». Σε μια μανιχαϊστική συγκρότηση της ταυτότητας του «εμείς» και οι «άλλοι», αναπτύσσεται μια συνωμοσιολογική θεωρία, η οποία «εγγράφεται στη λαϊκιστική αντίληψη ως αυτόματη σχηματοποίηση»³⁸. Στη συνύπαρξη των δύο φαινομένων η ένταση του καθενός διαφέρει και το ένα μπορεί να υπερισχύει του άλλου. Επομένως κάθε εθνικολαϊκισμός είναι και κοινωνικολαϊκισμός. Στη συγκεκριμένη περίπτωση ο λαϊκισμός διέπεται από τους όρους της αυτοθέσμισής του όπως είναι η "εθνική ιδεολογία" και ο "εθνικοποιημένος λαός". Συνακόλουθα ο λαϊκισμός εκφράζεται ως εθνικολαϊκισμός,

---

³⁶Σ.Βανδώρος, Εισαγωγή στις Πολιτικές Ιδεολογίες, ό.π. σελ. 30,31.

³⁷Π. Π.Θεοδωρίδης, Οι μεταμορφώσεις της ταυτότητας Έθνος, Νεωτερικότητα και Εθνικιστικός Λόγος, ό.π. 75, 76.

³⁸Ανδρέας Πανταζόπουλος, Ο αριστερός εθνικολαϊκισμός 2008-2013 Από την εξέγερση του Δεκέμβρη, τους «Αγανακτισμένους» και τις εκλογές του 2012 μέχρι το νέο κυπριακό ζήτημα, Θεσσαλονίκη 2013, Εκδόσεις Επίκεντρο, σελ. 70, 71, 100.

ιδιαίτερος σε μεταβατικές περιόδους, που οι κυρίαρχες εθνικές αξίες και η κουλτούρα του έθνους φαίνονται να κινδυνεύουν³⁹.

Αυτή τη στιγμή στην Ευρώπη υπάρχει άνοδος της δεξιάς, και του λαϊκισμού, ή των λαϊκισμών. Η αιτία φαντάζει απειλή. Αφενός η δημαγωγία παίρνει μεγάλες διαστάσεις λόγω του έντονου πολιτικού ανταγωνισμού, αφετέρου αναδύονται νέες μορφές εθνικισμού εκπορευόμενες από τον φόβο της παγκοσμιοποίησης, της ευρωπαϊκής οικοδόμησης ή της μαζικής μετανάστευσης. Αυτό αντικατοπτρίζεται στο επίπεδο ζωής και στην καθημερινότητα του πολίτη που έχει να αντιμετωπίσει την ανεργία και την έλλειψη του κράτους πρόνοιας. Ένας γηρασκόμενος πληθυσμός και μια ανεξέλεγκτη μεταναστευτική ροή, επιφέρει ανασφάλεια και ανησυχία. Ο αντίκτυπος που υπάρχει στα μεσαία και στα λαϊκά στρώματα απεικονίζεται πολιτικά με κινητοποιήσεις για την ανάκτηση των εθνικών κυριαρχιών. Χρησιμοποιούνται συχνά πολιτισμικά χαρακτηριστικά, τα οποία είναι συνδεδεμένα με την ταυτότητα του έθνους. Ταυτοτικά και εθνικοκυριαρχικά μοτίβα αναμειγνύονται με τις λαϊκιστικές αντιδράσεις. Στις κινητοποιήσεις αυτές εγκολπώνονται και ενώνονται μεταξύ τους, εθνικισμός και λαϊκισμός⁴⁰.

---

³⁹στοίδιο, σελ. 101.

⁴⁰Pierre-Andre Taguieff, Ο νέος εθνικολαϊκισμός, Μετφρ. Επιμ. Αναστασία Ηλιαδέλη, Ανδρέας Πανταζόπουλος, Θεσσαλονίκη 2013, Εκδόσεις Επίκεντρο, σελ. 50,51.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3:Οι έννοιες του λαού και του έθνους στον ΣΥΡΙΖΑ και στους ANEΛ

3.1 Οι συνθήκες που ανέδειξαν τον ΣΥΡΙΖΑ και τους ANEΛ

Με τη μετάβασή της στη δημοκρατία το 1974 η Ελλάδα αποκτά ένα σταθερό πολιτικό σύστημα βασισμένο σε δύο πυλώνες: στην αριστερή πλευρά βρίσκεται το ΠΑΣΟΚ (Πανελλήνιο Σοσιαλιστικό Κίνημα), ένα σοσιαλδημοκρατικό κόμμα με λαϊκιστικές ρίζες, και στη δεξιά η Ν.Δ (Νέα Δημοκρατία), ένα φιλελεύθερο συντηρητικό κόμμα. Τα δύο αυτά κόμματα που εναλλάσσονταν στην εξουσία στηρίζονταν σε πελατειακές σχέσεις, που τις χρησιμοποιούσαν εις βάρος της γενικής ευημερίας. Η χρόνια εσφαλμένη κατανομή των κρατικών πόρων και η ανεπαρκής λειτουργία των θεσμών συνέβαλε στη δημιουργία ενός ανεξέλεγκτου χρέους. Το 2009 η ελληνική οικονομία καταποντίζεται και έκτοτε η χώρα οδηγείται σε τρεις διαδοχικές διασώσεις. Η Ν.Δ χάνει τις εκλογές και ο Γ. Παπανδρέου, πρόεδρος του ΠΑΣΟΚ, με ψεύτικες υποσχέσεις "*Λεφτά υπάρχουν*", σχηματίζει κυβέρνηση. Υπό την απειλή της χρεωκοπίας, ζήτησε διάσωση από το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο (ΔΝΤ), την Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα (ΕΚΤ) και την Ευρωπαϊκή Επιτροπή. Οι τρεις αυτοί θεσμοί έγιναν γνωστοί ως "Τρόικα" και η σύναψη της συμφωνίας ως "Μνημόνιο". Η χρηματοδότηση ακολουθήθηκε από λιτότητα και διαρθρωτικές μεταρρυθμίσεις. Το γεγονός αυτό κλόνησε την ελληνική κοινωνία και πυροδότησε ένα μεγάλο κύμα απεργιών με αποκορύφωμα τη δημιουργία του κινήματος των "Αγανακτισμένων" την άνοιξη του 2011.

Τον Νοέμβριο του 2011 η κυβέρνηση Παπανδρέου παραιτείται και την ηγεσία της χώρας αναλαμβάνει η Ν.Δ. και το ΛΑΟΣ (Λαϊκός Ορθόδοξος Συναγερμός), ένα μικρό ριζοσπαστικό δεξιό κόμμα. Αυτή η αστάθεια επιφέρει δραματικές αλλαγές στο πολιτικό σκηνικό της χώρας. Η ισχύς του ΠΑΣΟΚ μειώθηκε σταδιακά στο 5% . Παράλληλα ο ΣΥΡΙΖΑ (Συνασπισμός Ριζοσπαστικής Αριστεράς) αποκτά δύναμη βλέποντας τα ποσοστά του να ανεβαίνουν, (από 4,6% έφτασαν στο 16,8% το 2012). Ο δικομματισμός στην Ελλάδα καταρρέει. Τον Ιανουάριο του 2015 ο ΣΥΡΙΖΑ με επικεφαλής τον Αλέξη Τσίπρα κερδίζει τις εκλογές σχηματίζοντας κυβέρνηση συνασπισμού με τους ANEΛ (Ανεξάρτητοι Έλληνες), ένα λαϊκιστικό ριζοσπαστικό

κόμμα, προερχόμενο από τους κόλπους της ΝΔ. Η εξέλιξη αυτή καταδεικνύει μια καινοτομία: πρώτη φορά ένα ριζοσπαστικό αριστερό κόμμα συμπράττει με ένα λαϊκιστικό ριζοσπαστικό δεξιό κόμμα. Ο περίεργος αυτός συνδυασμός διαφαίνεται ήδη από το 2012 όταν οι δύο αντίθετα ιδεολογικά ηγέτες, Τσίπρας - Καμμένος, επικοινωνούν τακτικά και αποφεύγουν τυχόν ανοιχτές αντιπαραθέσεις⁴¹.

Σύμφωνα με τον C. Mudde η συμμαχία αυτή ήταν αναμενόμενη εφόσον και τα δύο πολιτικά κόμματα, μολονότι διαφέρουν αξιακά, προέρχονται από το ίδιο αντιμνημονιακό στρατόπεδο. Ο μελετητής ωστόσο, θεωρεί ακατανόητη τη συνεργασία τους τον Σεπτέμβριο του 2015 μετά τις εκλογές εφόσον ο ΣΥΡΙΖΑ είχε ήδη υπογράψει Μνημόνιο, γεγονός που τον ενέτασσε στις μνημονιακές δυνάμεις. Θα μπορούσε ο ΣΥΡΙΖΑ να συνεργαστεί με το ΠΑΣΟΚ ή το Ποτάμι, κόμματα που προσιδιάζουν στην ιδεολογία του. Η συγκυβέρνηση όμως με τους ANEL καταδεικνύει ότι ο ΣΥΡΙΖΑ είναι μια "*πατριωτική Αριστερά*" και τελικά αποδεικνύεται ότι είναι λιγότερο "*Αριστερά*". Ο συγγραφέας καταλήγει ότι η κίνηση αυτή του Τσίπρα υποδηλώνει ότι θέλει να ιδρύσει ένα "*άλλο ΠΑΣΟΚ*", ένα "*λαϊκιστικό κόμμα της πατριωτικής Αριστεράς*"⁴². Η σύμπραξη των δύο κομμάτων ξάφνιασε τους Έλληνες που πρόσκεινται στον ΣΥΡΙΖΑ αλλά και πολλούς Ευρωπαίους, δεδομένου ότι στην Ελλάδα απουσιάζει αυτή η κουλτούρα του συμβιβασμού των διαφορετικών σχηματισμών. Αυτό που νομιμοποιεί τη συνεργασία των "άκρων" από πλευράς της αριστεράς κυρίως είναι η εξεύρεση πλειοψηφίας για τον σχηματισμό κυβέρνησης. Επιπροσθέτως, ενσωματώνει και αδρανοποιεί μια αντιμνημονιακή αντιπολίτευση, την οποία σίγουρα θα την είχε, αν οι ANEL έμεναν εκτός κυβέρνησης. Η σύμπραξη όμως ενισχύεται και εδραιώνεται κυρίως από τον αντιμνημονιακό αγώνα των δύο παρατάξεων. Και τα δύο κόμματα έχουν ως αρχή και ως πρόταγμα την κατάργηση των μνημονίων. Η ψυχική εγγύτητα και η προταγματική σύγκλιση αποφέρουν έναν απολύτως συμπαγή σχηματισμό προερχόμενο από τον αντιμνημονιακό εθνικολαϊκισμό και όχι από τις ανομοιογενείς δυνάμεις ενός συνασπισμού⁴³.

---

⁴¹ Paris Aslanidis & Cristóbal Rovira Kaltwasser, Dealing with populism in government: the SYRIZA ANEL coalition in Greece, σελ. 2, 3.

⁴² Ανδρέας Πανταζόπουλος, Αριστερός εθνικολαϊκισμός, από την αντιπολίτευση στην εξουσία, ό.π., σελ. 105.

⁴³ στο ίδιο, σελ. 171-173.

3.2 Το κίνημα των "Αγανακτισμένων"

Μια αυθόρμητη και μεγάλη κοινωνική κινητοποίηση εκδηλώνεται στην Αθήνα και σε άλλα αστικά κέντρα, τον Μάιο του 2011. Επρόκειτο για ένα διαγενεακό, διαπολιτικό και διαταξιακό κίνημα, κινούμενο σε ένα αντιμνημονιακό και αντισυστημικό άξονα χωρίς να διαθέτει συγκεκριμένο πρόγραμμα και ηγεσία. Καταγγέλλει την πολιτική τάξη στο σύνολό της και κατηγορεί την κυβέρνηση ως "χούντα", "κατοχική", στην υπηρεσία των "ξένων αφεντικών". Οι ογκώδεις συγκεντρώσεις που πραγματοποιούνται καθημερινά μπροστά στο Κοινοβούλιο άλλοτε είναι ειρηνικές και άλλοτε ξεσπούν σε βίαιες συγκρούσεις μεταξύ των διαδηλωτών και της αστυνομίας. Πολλοί από τους διαδηλωτές φέρουν ελληνικές σημαίες και λάβαρα, εξυμνούν την εθνική κληρονομιά και αποκηρύσσουν την "παγκόσμια διακυβέρνηση", τις "τράπεζες", και όλους όσους οδήγησαν την Ελλάδα σε αυτή την κατάσταση. Κυρίως κατηγορούν την Άγκελα Μέρκελ για την αδιαλλαξία της⁴⁴. Τα συνθήματα των "Αγανακτισμένων" περί εθνικής ανεξαρτησίας και αντίστασης βρίσκουν μεγάλη απήχηση. Πάνω σε αυτά οι πολιτικές δυνάμεις στηρίζουν την αντιμνημονιακή τους πολιτική. Ο ΣΥΡΙΖΑ και γενικότερα η εξωκοινοβουλευτική Αριστερά συντάσσεται με το κίνημα. Ο αρχηγός του δε, κατηγορεί τον Γ. Παπανδρέου ότι έχει συμφωνήσει την παραχώρηση της χώρας στους ξένους. Προτείνει μάλιστα τη δημιουργία ενός νέου Εθνικού Απελευθερωτικού Μετώπου, (ΕΑΜ) διακομματικό, ανεξάρτητο από ιδεολογίες, για την αντιμετώπιση της απειλής. Στελέχη του κόμματος χαρακτηρίζουν την Ευρώπη "γερμανική φυλακή" που "μυρίζει φασισμό"⁴⁵. Στο κίνημα των "Αγανακτισμένων" βρήκε καταφύγιο ο "λαός", ο οποίος ένιωθε προδομένος από τη διεφθαρμένη πολιτική ελίτ και ότι δεν μπορεί πλέον να εκπροσωπηθεί από κανέναν. Η μαζική αυτή διαμαρτυρία, προερχόμενη από μια βαθιά απελπισία, διαθέτοντας όλα τα εθνικολαϊκιστικά χαρακτηριστικά, πλαισίωσε τον αντιμνημονιακό λόγο όλων των παρατάξεων, οι οποίες διατείνονταν ότι εκπροσωπούνται από το κίνημα των "Αγανακτισμένων". Πολλά στελέχη του ΣΥΡΙΖΑ ακολούθησαν το κίνημα από τα σπάργανά του και πρωτοστάτησαν στις συγκεντρώσεις μεμονομένα. Η διχοτόμηση της κοινωνίας σε "μνημονιακούς/αντιμνημονιακούς" ενίσχυσε την ταύτιση αυτή. Ο ΣΥΡΙΖΑ επωφελούμενος της κατάστασης, κατάφερε να φαίνεται ως ο βασικότερος

⁴⁴ Ανδρέας Πανταζόπουλος, Αριστερός εθνικολαϊκισμός, από την αντιπολίτευση στην εξουσία, Θεσσαλονίκη, 2016, Εκδόσεις Επίκεντρο, σελ. 40, 41.

⁴⁵ στο ίδιο, σελ. 43, 44.

εκπρόσωπος του κινήματος, είδε τα ποσοστά του να ανεβαίνουν και από "αουτσάιντερ" να αξιώνει την διεκδίκηση της εξουσίας⁴⁶.

Το κίνημα των "Αγανακτισμένων" θα επηρεάσει και τη ΝΔ, η οποία είχε καταψηφίσει στη Βουλή την πρόταση για την προσφυγή της Ελλάδας στο πρόγραμμα διάσωσης. Μία μεγάλη μερίδα του κόμματος, η οποία αυτοχαρακτηρίζεται ως "λαϊκή" και "πατριωτική δεξιά" με ύφος καταγγελτικό και έντονες εθνικολαϊκές αναφορές θα στραφεί κατά του "συστήματος" και θα καλέσει τον κόσμο να βγει στις πλατείες με ελληνικές σημαίες. Για τη ΝΔ οι "Αγανακτισμένοι" αποτελούν μια "γνήσια λαϊκή έκφραση". Είναι οι πολίτες που για πρώτη φορά αφήνουν την οργή τους να ξεχειλίσει, είναι οι Έλληνες που τα βάζουν με όλο τον κόσμο. Με ξεκάθερες εθνικοκεντρικές αναφορές, η λαϊκή δεξιά προτάσσει την υπεράσπιση της Πατρίδας και της Δημοκρατίας και δε διστάζει να υπερβεί τις διαχωριστικές γραμμές Αριστεράς - Δεξιάς προς εξυπηρέτηση αυτού του σκοπού⁴⁷.

Αξίζει να σημειωθεί ότι με το κίνημα των "Αγανακτισμένων" ταυτίστηκε και ένα μέρος της Εκκλησίας. Πολλοί ιερωμένοι κρατώντας θρησκευτικά λάβαρα συμμετέχουν στις συγκεντρώσεις δικαιώνοντας την αγανάκτηση του λαού παροτρύνοντας τον κόσμο να αντισταθεί με κάθε μέσο στην κατοχή της χώρας⁴⁸.

Σύμφωνα με τον P.A.Taguieff τα κινήματα που εκφράζουν αγανάκτηση και εξεγείρονται κατά της αδικίας είναι ιδιαιτέρως προσφιλή στα λαϊκιστικά κόμματα, είτε αυτά πρόσκεινται στην αριστερά, είτε στη δεξιά παράταξη, είτε είναι συντηρητικά, είτε επαναστατικά. Στο επίκεντρο του μαχητικού τους λόγου βρίσκεται ο "μιζεραμπλισμός", ο οποίος αναφέρεται σε μια "φτωχή", "απελπισμένη", "εξαθλιωμένη" και επομένως αξιολύπητη κοινωνική ομάδα. Η ομάδα αυτή εκθειάζεται για όλα τα δεινά που τις συμβαίνουν και εμφανίζεται ως "θύμα". Η θυματοποίηση αυτομάτως προκαλεί συμπόνοια και υποστήριξη. Οι κινητοποιήσεις εμπορούμενες την αγανάκτηση φέρουν την ονομασία "Αγανακτισμένοι". Χωρίς να εντάσσονται σε κάποιο κομματικό πλαίσιο αυτές που έλαβαν χώρα στην Ισπανία αρχικώς, και μετέπειτα στην Ελλάδα, προσομοιάζουν με μορφές λαϊκιστικής δράσης. Ο Taguieff τις χαρακτηρίζει αυθόρμητες κινητοποιήσεις, που αναδύθηκαν εξαιτίας

---

⁴⁶GiorgosKatsabekis ,Radical Left Populism in Contemporary Greece: Syriza's Trajectory from Minoritarian Opposition to Power. Constellations, σελ.393.

⁴⁷στοίδιο, σελ. 46, 48, 49.

⁴⁸στοίδιο, σελ. 50, 51.

εθνικών καταστάσεων. Το φαινόμενο έχει μιμητικά και μεταδοτικά χαρακτηριστικά. Στις συγκεκριμένες περιπτώσεις η συγκυρία τους προσδίδει έναν αέρα πρωτοπορίας. Η καινοτομία τους ωστόσο εξαντλείται στην ιδιοποίηση του λεξιλογίου που έγινε μόδα από τον λίβελο του ΣταφάνΕσσέλ: "Αγανακτήστε!". Με ένα τέτοιο σύνθημα το κίνημα βρήκε μεγάλη απήχηση. Η λέξη "αγανάκτηση" είναι πανσυλλεκτική, κατάλληλη σε κάθε είδος ιδεολογικού και πολιτικού λόγου. Κάθε πολίτης για τον έναν ή τον άλλο λόγο είναι αγανακτισμένος, οπότε νιώθει ότι εκπροσωπείται και εκφράζεται μέσω ενός τέτοιου κινήματος. Στις κινητοποιήσεις αυτού του είδους, ο εχθρός δεν είναι συγκεκριμένος ούτε η ομάδα αμφισβήτησης είναι ξεκάθαρα αναγνωρίσιμη. Η δαιμονοποίηση του εχθρού κυριαρχεί, ενώ απουσιάζει παντελώς η ανάλυση της κατάστασης και της εύρεσης πολιτικών στόχων. Τα δε συνθήματα είναι τετρημένα και προπαγανδιστικά. Ο μελετητής αναφέρει ως χαρακτηριστικό παράδειγμα τα συνθήματα των ελλήνων διαδηλωτών, οι οποίοι ναζιστικοποιούν τον αντίπαλο⁴⁹. Οι "Αγανακτισμένοι" προσκολλημένοι στον αυτοοικτιρισμό και τη μεμψιμοιρία αδυνατούν να σκεφτούν και να προτείνουν. Αδυνατούν να οραματιστούν και να διεκδικήσουν⁵⁰.

3.3 Το κομματικό καταστατικό του ΣΥΡΙΖΑ και τα ιδεολογικά του χαρακτηριστικά

Το επίσημο όνομα του ΣΥΡΙΖΑ είναι Συνασπισμός της Ριζοσπαστικής Αριστεράς και καταδεικνύει τη σύστασή του. Το κόμμα απαρτίζεται από πολλές μικρές αριστερές συνιστώσες. Πολλά από τα μέλη των ομάδων αυτών παραμένουν προσκολλημένα στην ακροαριστερή ομάδα⁵¹. Το 2013 ο ΣΥΡΙΖΑ δημοσιεύει το καταστατικό του, μέσω του οποίου ανακοινώνει τις θέσεις του κόμματος και προσδιορίζει την ιδεολογική του ταυτότητα. Αυτοπροσδιορίζεται ως *"ένα ενιαίο μαζικό, δημοκρατικό, πολυτασικό κόμμα της σύγχρονης Αριστεράς"*. Θα υπερασπίσει τα συμφέροντα *"του κόσμου της εργασίας, της αγροτιάς, της νεολαίας, της καλλιτεχνικής δημιουργίας της προοδευτικής διανοήσης και εκείνους που υφίστανται καταπίεση και εκμετάλλευση"*. Προασπίζει *"τη δημοκρατία, τη λαϊκή κυριαρχία, την εθνική ανεξαρτησία, την*

⁴⁹Pierre-Andre Taguieff, Ο νέος εθνικολαϊκισμός, όπ. σελ. 118, 120, 122

⁵⁰ στο ίδιο, σελ. 129.

⁵¹Cas Mudde, ΣΥΡΙΖΑ: Η Διάψευση της Λαϊκιστικής Υπόσχεσης, Πρόλογος-Επιμέλεια Πέτρος Παπασαραντόπουλος, Θεσσαλονίκη 2015, Εκδόσεις Επίκεντρο, σελ.36, 37.

απελευθέρωση, την κοινωνική προκοπή και τον σοσιαλισμό". Εναντιώνεται στον "εθνικισμό, στον милитарισμό, τον ρατσισμό, την πατριαρχία και τον φασισμό". Στο επίκεντρο της πολιτικής του βρίσκεται η εξάλειψη των καπιταλιστικών σχέσεων εκμετάλλευσης, των κοινωνικών αντιθέσεων και η επίτευξη της κοινωνικής χειραφέτησης. Είναι υπέρμαχος της κοινής δράσης και συμπαράταξης όλων των δυνάμεων της Αριστεράς, όχι μόνο στην Ελλάδα αλλά στην Ευρώπη και τον κόσμο. Μέσω της συμπαράταξης αυτής οι λαϊκές δυνάμεις θα οργανωθούν και θα επιτύχουν την οικονομική, κοινωνική, πολιτική και πολιτιστική ανασυγκρότηση της χώρας και τη δημιουργία μιας δημοκρατικής και ειρηνικής Ευρώπης.

Ο ΣΥΡΙΖΑ εν μέσω περιόδου κρίσης του πολιτικού συστήματος και απαξίωσης των ιστορικών κομμάτων, βρίσκεται στον αντίποδα των συγκεντρωτικών κομμάτων εξουσίας εισάγοντας νέες ιδέες, λειτουργία και πολιτική πρακτική, στοχεύοντας στην ανάσχεση της καταστροφής που συντελείται στη χώρα. Στοχεύει στη *"συγκρότηση κυβέρνησης κοινωνικής σωτηρίας και αριστερής διεξόδου που συνδέεται με τον σοσιαλισμό"*. Ο σοσιαλισμός για τον ΣΥΡΙΖΑ είναι *"μια μορφή οργάνωσης της κοινωνίας που βασίζεται στην κοινωνική ιδιοκτησία και διαχείριση των παραγωγικών μέσων"*. Στο κείμενο γίνεται συχνή αναφορά στον σοσιαλισμό, ο οποίος φέρεται ως η κεντρική ιδέα του κόμματος:

"... ο σοσιαλισμός δεν είναι υπόθεση ενός πολιτικού φορέα, αλλά των εργαζόμενων τάξεων της κοινωνικής συμμαχίας της μεγάλης πλειοψηφίας ενός λαού." "... ο σοσιαλισμός είναι απόλυτα συνυφασμένος με την ενεργό συμμετοχή όλων στις οικονομικές κοινωνικές και πολιτικές υποθέσεις και κατοχυρώνει την αντίστοιχη διάχυση της εξουσίας."

Βασική αρχή του κόμματος είναι η επικράτηση της δημοκρατίας σε όλες τις εκφάνσεις της δημόσιας ζωής και η υποχώρηση της ατομικότητας έναντι της συλλογικότητας έτσι ώστε οι εργαζόμενοι να ελέγχουν την παραγωγή προκειμένου να ικανοποιηθούν οι κοινωνικές ανάγκες και η λαϊκή κυριαρχία να πατάξει τον εργοδοτικό και τον κρατικό αυταρχισμό. Το καταστατικό αναφέρεται στις καταβολές του κόμματος, οι οποίες εκτός των άλλων προέρχονται από το εργατικό και το ευρύτερο λαϊκό κίνημα, από την Εθνική Αντίσταση και το ΕΑΜ, από την εξέγερση του Πολυτεχνείου και του κινήματος ενάντια στη φιλελεύθερη παγκοσμιοποίηση του Κοινωνικού Φόρουμ. Το κόμμα παρουσιάζει μια έντονη κινητοποίηση και μια

απανταχού παρουσία: *"Ο ΣΥΡΙΖΑ βρίσκεται και παρεμβαίνει παντού μέσα στους θεσμούς αλλά και έξω από αυτούς..."*. Η παρουσία και η δράση του επεκτείνονται και εκτός συνόρων. Αναλαμβάνει διεθνείς πρωτοβουλίες σε ευρωπαϊκό και διεθνές επίπεδο, μέσω του Κόμματος Ευρωπαϊκής Αριστεράς, αρωγός στον κοινό αγώνα των λαών ενάντια στο κεφάλαιο και *"στην ανάδειξη της ριζοσπαστικής Αριστεράς σε βασικό παράγοντα των ευρωπαϊκών και παγκόσμιων εξελίξεων"*. Το πρόγραμμά του απευθύνεται σε ένα ευρύ και ετερόκλητο κοινό: *"Όσους και όσες ζουν και εργάζονται στη χώρα μας, τους μισθωτούς, τους μικρομεσαίους αγρότες ... τις γυναίκες που παλεύουν για την ισότιμη θέση τους στην κοινωνία ..."*.

Στο καταστατικό γίνεται εμφανές ότι παρόλο τον πολυσυλλεκτικό του χαρακτήρα, θέτει ως βασικό του στόχο την εκπροσώπηση των συμφερόντων των κατώτερων κοινωνικών στρωμάτων, την πάταξη των δυνάμεων του νεοφιλελευθερισμού και των μνημονίων και την ανάδειξη μιας αριστερής κυβέρνησης βασισμένη *"σε μια πλατιά κοινωνική συμμαχία"*⁵².

3.4 Ο εθνικολαϊκιστικός χαρακτήρας του ΣΥΡΙΖΑ

Τα χαρακτηριστικά του αριστερού λαϊκισμού και εκείνα του εθνικισμού συναρθρώνονται στη ρητορική του ΣΥΡΙΖΑ. Χαρακτηριστική περίπτωση είναι η κεντρική προεκλογική ομιλία του Αλέξη Τσίπρα, στην πλατεία της Ομόνοιας τον Μάιο του 2012. Εμφανίστηκε στην εξέδρα με τον Μανώλη Γλέζο στο πλάι του, έναν άνθρωπο σύμβολο του πατριωτισμού και της αντίστασης, που η παρουσία του έχει ταυτιστεί με την ελληνική σημαία. Την ίδια εποχή, σε ομιλία του στην πλατεία Συντάγματος, αναφέρει: *"Λεηλάτησαν την Ελλάδα. Και, μετά, υπέστειλαν την ελληνική σημαία. Και την παρέδωσαν στην Άγκελα Μέρκελ"*⁵³. Λαϊκισμός και εθνικισμός συμφύρονται στη φράση αυτή του Α. Τσίπρα.

Στην Ομόνοια ξεκίνησε τον λόγο του με την επίκληση στον λαό της Αθήνας και της Ελλάδας. Απέφυγε μια παραδοσιακή αριστερή προσφώνηση π.χ. "εργαζόμενοι", "αγρότες" κ.λπ. Στη συγκεκριμένη ομιλία η χρήση της λέξης "λαός" γίνεται σαράντα

⁵² Καταστατικό ΣΥΡΙΖΑ, [Πρόσβαση στις 27.8.2020]

⁵³ Ομιλία του Προέδρου του ΣΥΡΙΖΑ σε προεκλογική συγκέντρωση στην Αθήνα <http://www.syn.gr/gr/keimeno.php?id=27375>, [Πρόσβαση στις 29.8.2020].

φορές. Ο αρχηγός του κόμματος προτρέπει τον λαό να πολεμήσει το "κατεστημένο", "τα ξένα συμφέροντα", την "Τρόικα". Αντιπαραβάλλει την "Ελλάδα της ολιγαρχίας", τα "διαπλεκόμενα ΜΜΕ", "το οικονομικό και πολιτικό κατεστημένο", το οποίο συνιστά και τον εχθρό του λαού, με την "Ελλάδα της Δημοκρατίας". Παρουσιάζει τον ΣΥΡΙΖΑ ως μαχητή της πλουτοκρατίας, της διαπλοκής και της τραπεζοκρατίας, παρακινώντας τον λαό να συγκροτηθεί σε ένα αυτοδύναμο συμπαγές κοινωνικό υποκείμενο και να "πάρει την τύχη στα χέρια του" αποτινάσσοντας τον ζυγό του Μνημονίου και της υποτέλειας. Ο λόγος του διακατέχεται από ύφος πολεμικό, διχαστικό και δημαγωγικό. Εξακολουθεί λέγοντας ότι ευελπιστεί σε μια πατρίδα που δε θα ξεπουλιέται σε ξένα και ντόπια συμφέροντα και δε θα πληγώνει τα όνειρα. Κατηγορεί τον Αντώνη Σαμαρά ότι υποκλίθηκε στις πολιτικές των μνημονίων και εκχώρησε την εθνική κυριαρχία στην Άγκελα Μέρκελ. Ο κοινωνικολαϊκισμός διαμαρτυρίας συμπορεύεται με τον εθνικολαϊκισμό.

Ο λαός ως ένα ομοιογενές σώμα έρχεται αντιμέτωπος όχι μόνο με τους "από πάνω", αλλά και με τους "απέναντι", τους "ξένους". Ο λαός στην ομιλία του Α. Τσίπρα συγκροτείται από ιστορικούς όρους. Ο ίδιος τον ορίζει ως μια συμμαχία των ιστορικών γενεών και των ενωτικών αγώνων της Εθνικής Αντίστασης, της προδικτατορικής περιόδου του 1-1-4, του Πολυτεχνείου, και του μεταπολιτευτικού κοινωνικοπολιτικού ριζοσπαστισμού. Αποφεύγει να αναφερθεί σε νεότερες γενιές όπως π.χ. στη γενιά του άρθρου 16, ή στη νεανική εξέγερση του Δεκεμβρίου 2008, διότι οι βίαιες κινητοποιήσεις τους αλλοιώνουν την ομοιγένεια και διαιρούν το λαϊκό σώμα⁵⁴. Στην ίδια λογική κινείται και η μη αναφορά του στους μετανάστες και στα "Στρατόπεδα Φιλοξενίας Μεταναστών". Εκείνη την εποχή το θέμα είχε διχάσει την ελληνική κοινωνία, οπότε οποιαδήποτε νύξη θα αναζωπύρωνε διαφορές και εντάσεις. Στην προεκλογική ομιλία υπάρχει έντονη χρονικότητα: "Αναλαμβάνουμε την ευθύνη ότι την επομένη των εκλογών η νέα κυβέρνηση αριστερής συνεργασίας θα κινητοποιήσει όλους τους διαθέσιμους πόρους, με προτεραιότητα να υψώσει αμέσως ασπίδα προστασίας στην κοινωνία...", " .... με στόχο να ανακουφίσουμε αμέσως εκείνους που πλήττονται περισσότερο...". Αυτή η άμεση χρονικότητα, σύμφωνα με τον Γκυ Ερμέ, φαντάζει ουτοπική, αντιπολιτική, χωρίς να ανταποκρίνεται στην

---

⁵⁴ Ανδρέας Πανταζόπουλος, Ο αριστερός εθνικολαϊκισμός 2008-2013 Από την εξέγερση του Δεκέμβρη, τους «Αγανακτισμένους» και τις εκλογές του 2012 μέχρι το νέο κυπριακό ζήτημα, ό.π. σελ. 151- 153.

επιτακτικότητα "να δοθεί χρόνος στον χρόνο". Το φαινόμενο αυτό αποτελεί βασικό γνώρισμα του λαϊκισμού, οποιοδήποτε λαϊκισμού⁵⁵.

Ο Α. Τσίπρας απευθύνεται σε κάθε ψηφοφόρο, ακόμη και σε αυτόν που ανήκει σε αντίθετη ιδεολογικά παράταξη. Κάνει έκκληση σε κάθε "δημοκρατικό πολίτη", ακόμη και στον συντηρητικό ψηφοφόρο που αγκομαχά από το μνημόνιο", να ακολουθήσει τον ΣΥΡΙΖΑ. Ο αγώνας κατά του μνημονίου υπερβαίνει κάθε κομματική διαφορά. Οι παλιές διαχωριστικές γραμμές καταλύονται και η κοινωνία αναπολιτικοποιείται, αφήνοντας πίσω της σχίσματα και σχήματα. *"Το μνημόνιο κονιορτοποιεί τις παλιές διαχωριστικές γραμμές της μετεμφυλιακής Ελλάδας. Είμαστε πια στην ίδια όχθη του ποταμού. Αυτά που μας χώριζαν μέχρι χθες είναι λιγότερα από αυτά που μας ενώνουν σήμερα"*. Η στρατηγική αυτή προσομοιάζει στην στρατηγική του ΠΑΣΟΚ της δεκαετίας του 1970, το οποίο και αυτό απευθυνόταν στις πλατιές λαϊκές μάζες του ελληνικού λαού, και τις παρότρυνε να ξεπεράσουν κομματικές εξαρτήσεις και προκαταλήψεις και να συμπορευτούν με το ΠΑΣΟΚ για την "... εθνική απελευθέρωση - ανεξαρτησία, την εδαφική ακεραιότητα...". Η "Εθνική Λαϊκή Ενότητα" που επικαλείται ο Τσίπρας έρχεται σήμερα να συγκρουστεί με ένα επανασχηματοποιημένο "κατεστημένο": "το Μνημόνιο". Η ρητορική περί εθνικής ανεξαρτησίας παραμένει ίδια, ενώ οι προμεταπολιτευτικές πασοκικές αναφορές στο "έθνος" αντικαταστάθηκαν με την "πατρίδα" και τον "τόπο", λέξεις που χρησιμοποιούνται πολλάκις στην προεκλογική του ομιλία. Ο Τσίπρας εμμένει στην εθνικολαϊκή ενότητα και τη θεωρεί λύση για την ανάσχεση των ξένων μνημονιακών δυνάμεων⁵⁶.

3.5 Το κομματικό καταστατικό των ΑΝΕΛ και τα ιδεολογικά τους χαρακτηριστικά

Τον Νοέμβριο του 2011 ο Πάνος Καμμένος, βουλευτής της ΝΔ, μένει εκτός Κοινοβουλευτικής Ομάδας του κόμματος διότι αρνήθηκε την ψήφο εμπιστοσύνης στην κυβέρνηση Α. Παπαδήμου. Ιδρύει δικό του κόμμα, τους Ανεξάρτητους Έλληνες (ΑΝΕΛ), και το ανακοινώνει από τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης. Οι ΑΝΕΛ εμφανίζονται σε μια εποχή που ο μεταπολιτευτικός δικομματισμός αρχίζει ήδη να αποδυναμώνεται και το εκλογικό σώμα να απομακρύνεται από τις παραδοσιακές

---

⁵⁵ στο ίδιο, σελ.157,158.

⁵⁶ στο ίδιο, σελ. 155,156.

κομματικές του ταυτίσεις. Στις εκλογές του Μαΐου του 2012 οι ANEL έχοντας απορροφήσει δυσαρεστημένους δεξιούς ψηφοφόρους, αναδείχθηκαν τέταρτο κόμμα με ποσοστό 10,6%⁵⁷.

Το καταστατικό του κόμματος αναφέρει ότι οι Ανεξάρτητοι Έλληνες είναι ένας φορέας αποτελούμενος *«από Έλληνες πολίτες οι οποίοι συναντήθηκαν προκειμένου να αντιμετωπίσουν την επίθεση της Νέας Τάξης πραγμάτων μέσω μνημονίων, εθνικής ταπείνωσης και βίαιης οικονομικής επίθεσης στην ελληνική οικογένεια»*. *«Η προάσπιση της Εθνικής Κυριαρχίας και της Εδαφικής Ακεραιότητας της Πατρίδος μας, η «Λαϊκή Κυριαρχία και η τήρηση του Συντάγματος της Κοινοβουλευτικής Δημοκρατίας»*, είναι βασικός σκοπός του κόμματος. Επιπρόσθετα στη διακήρυξη αναφέρεται η κατάργηση των μνημονίων και των *"επαχθών εφαρμοστικών τους νόμων"*, η διεκδίκηση των γερμανικών αποζημιώσεων και των κατοχικών δανείων και ο καθορισμός των ελληνικών ΑΟΖ. Παράλληλα κατοχυρώνεται η εθνική ομοψυχία, διαφυλάσσεται η Ορθοδοξία ενώ διασφαλίζεται το δικαίωμα της ανεξιθρησκείας. Σχετικά με το μεταναστευτικό πρόβλημα οι ANEL προτείνουν την εξεύρεση λύσης από την Ευρώπη, ενώ αναγνωρίζουν το δικαίωμα στην εργασία και στην παραμονή στη χώρα των μεταναστών που έχουν εξασφαλίσει άδεια. Το κόμμα πιστεύει στην Ενωμένη Ευρώπη, στην ισοτιμία αλλά και στην αυτονομία των κρατών - μελών της. Αποδοκιμάζει δε, τις πρακτικές που έχουν μετατρέψει τη χώρα σε έρμαιο του παγκόσμιου τραπεζικού συστήματος. Η ελεύθερη αγορά θα αποτελέσει τον βασικό μοχλό ανάπτυξης και το παραγόμενο προϊόν θα κατανέμεται δίκαια. Η αγορά αυτή θα παραμείνει ανεπηρέαστη από τη *"σημερινή οικονομική τρομοκρατία, των τοκογλόφων και των καιροσκοπών"*⁵⁸.

Στο καταστατικό του κόμματος γίνονται εμφανείς οι συχνές αναφορές στο έθνος των Ελλήνων και την προστασία του από κάθε είδους απειλή καθώς και η επαναλαμβανόμενη αντιμνημονιακή ρητορική.

---

⁵⁷Γιάννης Μαυρής, Ποιοί είναι οι Ανεξάρτητοι Έλληνες <https://www.mavris.gr/3656/poioi-einai-oi-anel/> ανακτήθηκε στις 26.8.2020

⁵⁸Καταστατικό Ανεξάρτητων Ελλήνων, ανακτήθηκε στις 27.8.2020

3.60 εθνικολαϊκιστικός χαρακτήρας των ANEL

"Είμαστε πολλοί, είμαστε ανεξάρτητοι, είμαστε Έλληνες", είναι το σύνθημα της προεκλογικής εκστρατείας του Πάνου Καμμένου το 2012. Το διακύβευμα των εκλογών είναι η ελληνική κυριαρχία "... ο λαός δεν παραδίδει την εθνική κυριαρχία...", "... δεν παραδίδεται η Ελλάδα, δεν υποθηκεύεται ο Παρθενώνας, η Ακρόπολη δεν ενοικιάζεται, η Ελλάδα δεν πωλείται", αναφέρει στην κεντρική προεκλογική του ομιλία, απευθυνόμενος σε ένα εθνικό ακροατήριο προερχόμενο από τον χώρο της ΝΔ και του ΠΑΣΟΚ. Συσχετίζει την εθνική κυριαρχία με τα σύμβολα της ελληνικότητας, τα οποία κινδυνεύουν να χαθούν λόγω του μνημονίου. Κατηγορεί τους πολιτικούς του αντιπάλους ως "απατεώνες", και με όρους νατιβιστικούς "προδότες", και τις ξένες ελίτ "τοκογλύφους/τραπεζίτες". Η συνωμοσιολογία αναπαράγεται στον λόγο του Π. Καμμένου, σύμφωνα με τον οποίο ελληνικοί και ξένοι παράγοντες έχουν συμπράξει με σκοπό την υποταγή της "Ελλάδας της Ορθοδοξίας". "Η ελληνική οικογένεια" κινδυνεύει από τα σχέδια της "Νέας Τάξης Πραγμάτων" που οι εκπρόσωποί της καταστρώνουν στις μυστικές λέσχες της Μπίντελμπεργκ. Οι ANEL υπερασπίζονται το "σπίτι του απλού Έλληνα πολίτη", το οποίο κινδυνεύει από τους "τοκογλύφους" λόγω απλήρωτων στεγαστικών δανείων⁵⁹.

Η θέση του κόμματος για το μεταναστευτικό ζήτημα φαίνεται από τις δηλώσεις του Π. Καμμένου, ο οποίος ισχυρίζεται ότι το πρόβλημα της "λαθρομετανάστευσης" πρέπει να λυθεί μέσω της ΕΕ και των πιέσεων που αυτή θα ασκήσει στην Τουρκία. Άπειλεί ότι αν δε συνεργαστεί η Ευρώπη, το ελληνικό κράτος θα εφοδιάσει τους "λαθρομετανάστες" με έγγραφα ώστε να τους στείλει σε χώρες της Ευρώπης και κυρίως στη Γερμανία. Μεγάλο μέρος της πολιτικής ατζέντας βασίζεται στο θέμα αυτό. Οι μετανάστες ανάγονται σε εχθρό και το στοιχείο αυτό χρησιμοποιείται στην προεκλογική τους προπαγάνδα.

Γίνεται εμφανές ότι ο εθνοκεντρισμός, η ετεροφοβία και η συνωμοσιολογία διαποτίζουν το πνεύμα των ANEL. Ο Π. Καμμένος χρησιμοποιεί ύφος καταγγελτικό και δημαγωγικό στον λόγο του. Υπερασπίζεται πάντα τον απλό πολίτη αρκεί αυτός να είναι τοποθετημένος μέσα στο εθνικό πλαίσιο. Όπως συμβαίνει σε όλα τα ακροδεξιά κόμματα, οι ANEL διαθέτουν μια μανιχαϊστική αντίληψη σχετικά με τον

---

⁵⁹ Ανδρέας Παναζόπουλος, Ο αριστερός εθνικολαϊκισμός 2008-2013 Από την εξέγερση του Δεκέμβρη, τους «Αγανακτισμένους» και τις εκλογές του 2012 μέχρι το νέο κυπριακό ζήτημα, ό.π. σελ. 158, 159.

κόσμο, σύμφωνα με την οποία διαιρείται σε "καλούς" και "κακούς". Ο διχασμός αυτός βασίζεται στον σχηματισμό της "ενδοομάδας" και της "εξωομάδας". Η "ενδοομάδα" αυτοπροσδιορίζεται μέσω της άρνησης και της διαφοροποίησης από την "εξωομάδα". Στη συγκεκριμένη περίπτωση δαιμονοποιούνται οι μη αυτόχθονες⁶⁰.

Προβάλλεται ένα εθνικοποιημένο "εμείς", χωρίς συγκεκριμένα χαρακτηριστικά ταυτότητας. "Το απειλούμενο έθνος" βάλλεται όχι μόνο από τους "από πάνω" αλλά και από τους "απέναντι" δηλαδή όχι μόνο από τις εγχώριες ελίτ, αλλά και από τους "ξένους" οι οποίοι είναι αφενός οι "τραπεζίτες/τοκογλύφοι", αφετέρου οι "λαθρομετανάστες". Οι "πλουτοκράτες" ως εχθρός, αποτελούν τον παράγοντα εκείνο μέσω του οποίου ο αντιπλουτοκρατικός λόγος, μπορεί να νομιμοποιηθεί στον ακροδεξιό σχηματισμό των ANEL. Η εθνικολαϊκιστική ρητορική του Π. Καμμένου καταδεικνύει τον τρόπο με τον οποίο η ελίτ πλαισιώνεται καταγγέλλοντας τους "κυρίαρχους μνημονιακούς" πολιτικούς "προδότες", "υπηρέτες των τραπεζών", "νταβατζίδες"⁶¹.

Ο εθνικολαϊκισμός στον ΣΥΡΙΖΑ αλλά και στους ANEL προκύπτει από τη σύνδεση της εθνικής εγχώριας ελίτ με τους "ξένους". Οι κυρίαρχοι πολιτικοί παρουσιάζονται ως μαριονέτες των ξένων δυνάμεων που εφαρμόζουν τις αντιλαϊκές τους πολιτικές. Στον αριστερό λόγο ο "λαός" χαρακτηρίζεται από ετερότητες "ανοιχτών στη διαφορά". Σύμφωνα με τη ρητορική του ΣΥΡΙΖΑ, ο οποίος αποδίδει στην κοινωνική πραγματικότητα τα χαρακτηριστικά μιας εμπόλεμης κατάστασης, "ο λαός" παίρνει μια ενιαία αδιαίρετη μορφή, προκειμένου να αμυνθεί στην εξωτερική απειλή. Εξυμνείται με ύφος εθνικιστικό η αγνότητά του και η ικανότητά του να αντιμετωπίζει όχι μόνο τους "από πάνω", αλλά και τους "απέξω". Οι κοινωνικές αντιθέσεις και οι αντιφάσεις καταλύονται μπροστά στην προβολή της αντιπαράθεσης μεταξύ λαού και πλουτοκρατίας/ολιγαρχίας. Και οι δύο πολιτικοί αρχηγοί υπόσχονται άμεση και ριζική "αλλαγή" αυτής της κατάστασης για την οποία ισχυρίζονται ότι είναι κατασκευασμένη από τα ξένα συμφέροντα. Η υπόσχεση για "ανατροπή" αποτελεί κατεξοχήν δείγμα λαϊκισμού⁶². Τόσο οι ANEL όσο και ο ΣΥΡΙΖΑ όντας αποκυήματα του κινήματος των "Αγανακτισμένων" φέρουν τα εθνικιστικά και κοινωνικά χαρακτηριστικά που προσιδιάζουν στο κίνημα. Και για τα δύο κόμματα οι έννοιες

⁶⁰ CasMudde, Λαϊκιστικά Ριζοσπαστικά Δεξιά Κόμματα στην Ευρώπη, Πρόλογος - Επιμέλεια Π. Παπασαραντόπουλος, Θεσσαλονίκη 2011, Εκδόσεις Επίκεντρο, σελ. 113, 114.

⁶¹ στο ίδιο, σελ. 160, 161.

⁶² στο ίδιο, σελ. 187, 189, 190.

λαϊκή κυριαρχία και εθνική κυριαρχία ταυτίζονται. Η εθniko-λαϊκή κινητοποίηση όσων ένιωσαν απειλούμενοι από το Μνημόνιο, ζήτησαν την εξασφάλιση των "κεκτημένων" τους και την προστασία τους από έναν υπαρξιακό εχθρό. Αυτή την εθniko-λαϊκιστική κινητοποίηση εκμεταλλεύτηκε ο ΣΥΡΙΖΑ όταν στον απορριπτικό του λόγο πρόβαλε την Ελλάδα ως τελούμενη υπό κατοχή και τις ελίτ να έχουν καταπατήσει κάθε λαϊκό και εθνικό συμφέρον. Παρακινεί για εθνική και λαϊκή αντίσταση, μια αντίσταση που προσομοιάζει με εκείνη κατά του ναζισμού, του εθniko-απελευθερωτικού ΕΑΜ. Η θέση αυτή αποτελεί τον βασικό πυρήνα του κόμματος⁶³.

Χαρακτηριστικό δείγμα εθnikoλαϊκισμού για τα δύο κόμματα είναι η διαχείριση των αγροτικών κινητοποιήσεων. Τον Φεβρουάριο του 2016 οι αγρότες βγαίνουν στους δρόμους διαμαρτυρόμενοι για την αντιεθnikότητα της φορολόγησης που τους επιβάλλει η κυβέρνηση του ΣΥΡΙΖΑ - ΑΝΕΛ. Οι αγρότες υπενθυμίζουν στον Τσίπρα ότι λίγο καιρό πριν, αυτός ήταν που κατηγορούσε τη ΝΔ και το ΠΑΣΟΚ ως "γερμανοτσολιάδες" και του ζητούν να φανεί συνεπής στις υποσχέσεις του. Τον χαρακτηρίζουν αποστάτη και ότι έσπασε το εθniko-λαϊκό συμβόλαιο από τη στιγμή που συνεργάστηκε με τους ΑΝΕΛ και τους οδήγησε στην εξουσία. Η διαμαρτυρία των αγροτών παράλληλα με τον λαϊκό αποκτά και έναν εθνικό χαρακτήρα. Ο Μανώλης Γλέζος ορμώμενος από τις αγροτικές κινητοποιήσεις δηλώνει ότι οι ξένοι θεωρούν την Ελλάδα έναν ηλιόλουστο τόπο κατάλληλο για διακοπές και τη θέλουν για ξενοδοχείο. Ο λαός πρέπει να συνειδητοποιήσει αυτή τη διαπίστωση ώστε να μπορέσει να αντιμετωπίσει τον αντίπαλο. Οι αγρότες παρομοιάζονται με Σπαρτιάτες που καλούνται να δώσουν "γη και ύδωρ". Στη δήλωση του Γλέζου συνυπάρχουν λαϊκιστικά αριστερά, δεξιά και εθnikιστικά στοιχεία. Ο ίδιος ο Τσίπρας αναφερόμενος στην αγροτική μεταρρύθμιση ισχυρίζεται ότι το Μνημόνιο δεν είναι "ιδιοκτησία μας", αλλά είναι επιβεβλημένο από έναν εξωτερικό παράγοντα.

Η περίπτωση του ΣΥΡΙΖΑ και των ΑΝΕΛ αποδεικνύει ότι ο εθnikισμός δεν αποτελεί χαρακτηριστικό μόνο του δεξιού λαϊκισμού, αλλά μπορεί να συνυπάρξει και με τον αριστερό λαϊκισμό. Επιπροσθέτως οι κοινωνικές διεκδικήσεις δε συντελούνται μόνο από τα ριζοσπαστικά αριστερά κόμματα. Ο έντονος προστατευτικός κρατισμός και η προάσπιση του λαού έναντι της πλουτοκρατίας, που προβάλλουν οι ΑΝΕΛ, όπως και

---

⁶³ Ανδρέας Πανταζόπουλος, Αριστερός εθnikoλαϊκισμός, από την αντιπολίτευση στην εξουσία, ό.π. , σελ. 106, 107.

ο αυτοπροσδιορισμός τους ως "λαϊκή κεντροδεξιά", καταδεικνύει ότι και ο δεξιός ριζοσπαστισμός προασπίζεται τα συμφέροντα του λαού.

Σύμφωνα με τον Mudde ο ΣΥΡΙΖΑ και οι ΑΝΕΛ δε συνιστούν δύο διαφορετικά κόμματα. Πρόκειται για το ίδιο εθνικο - λαϊκιστικό πολιτικό κίνημα με τη "Δεξιά πτέρυγα" να απαρτίζεται από τους ΑΝΕΛ. Μοιράζονται μια ενιαία ιδεολογία που εκπορεύεται από τον κοινό σκοπό: την ανάκτηση της "εθνικής κυριαρχίας". Ενδεχόμενες διαφορές όπως είναι η αντιμετώπιση του μεταναστευτικού έχουν εξαλειφθεί. Εφόσον τα δύο κόμματα συγκυβερνούν έχουν καταλήξει σε κοινά αποδεκτές πολιτικές, με αποτέλεσμα την αφομοίωση του ενός από το άλλο. Η ρητορική τους εμφορείται από αντιευρωπαϊσμό και αντιδυτικισμό. Έχοντας ως υποκείμενο το "εμείς", εκδηλώνεται μια έντονη κοινωνική διαμαρτυρία. Αυτό το "εμείς" δεν είναι ταξικό, αλλά διακοινωνικό. Συγκροτείται από ένα λαό με πατριωτική ταυτότητα, προσκολλημένο στην Ελλάδα, ένα λαό αντιμετώπιμο με ξένους που συνωμοτούν προκειμένου να υποδουλώσουν τη χώρα του⁶⁴.

3.7 Το Δημοψήφισμα του 2015

Η ελληνική κυβέρνηση είχε την αίσθηση ότι με την ανάληψη της εξουσίας θα κατάφερνε να αποκαταστήσει την αξιοπρέπεια του ελληνικού λαού και να απελευθερώσει τη χώρα από την Τρόικα. Αυτό αποδείχθηκε πλάνη, καθώς η συμφωνία παρέμενε η ίδια και η Τρόικα αμετακίνητη στις θέσεις της, αρνούμενη να υποστηρίξει το πρόγραμμα του ΣΥΡΙΖΑ, όπως αναμενόταν. Η αντιπαράθεση μεταξύ της κυβέρνησης και των θεσμών και η αδυναμία να καταλήξουν σε μια κοινώς αποδεκτή συμφωνία, οδηγεί τον πρωθυπουργό να προτείνει δημοψήφισμα. Τον Ιούλιο του 2015 καλούνται οι Έλληνες να ψηφίσουν για τους όρους που έθεσαν οι πιστωτές σχετικά με το πρόγραμμα διάσωσης. Οι όροι δεν είχαν ούτε δημοσιευθεί, ούτε μεταφραστεί ώστε να γνωρίζουν οι πολίτες τι ακριβώς ψηφίζουν. Η κίνηση προκάλεσε έκπληξη, απορία και έντονες αντιδράσεις όχι μόνο στους Έλληνες αλλά και στους Ευρωπαίους. Κάποιοι την ερμήνευσαν ως εύρημα του Γ. Βαρουφάκη, υπουργού Οικονομικών, προκειμένου να ασκηθεί πίεση στην Τρόικα. Ο ίδιος με δήλωσή του στο Twitter ανέφερε ότι με αυτό το δημοψήφισμα η δημοκρατία θα

---

⁶⁴ Ανδρέας Πανταζόπουλος, Αριστερός εθνικολαϊκισμός, από την αντιπολίτευση στην εξουσία, ό.π. , σελ. 110, 111.

τονωθεί σε ζητήματα που αφορούν το ευρώ. Ο Τσίπρας το παρουσίασε ως μια δημοκρατική αντίδραση των Ελλήνων, οι οποίοι νιώθουν ταπεινωμένοι από τους πιστωτές. Στους επικριτές του που τον κατηγορούν ότι δε μπορεί να πάρει μια απόφαση, αλλά μετακυλίζει την ευθύνη στον λαό, απαντά ότι δεν αναλαμβάνει μια τέτοια πρωτοβουλία διότι η κυβέρνησή του εκπροσωπεί μόνο το 41% των πολιτών και όχι όλους τους Έλληνες. Το επιχείρημά του χαρακτηρίστηκε οξύμωρο εφόσον ο ίδιος διατεινόταν κατ'επανάληψη ότι μιλά εξ ονόματος του λαού. Ο Π. Καμμένος μάλιστα είχε ήδη υπονομεύσει το επιχείρημα σχετικά με την τόνωση της δημοκρατίας, όταν ισχυρίστηκε ότι το δημοψήφισμα δε θα λάμβανε χώρα εάν η Τρόικα αποδεχόταν τις ελληνικές αντιπροτάσεις⁶⁵.

Τελικά το 60% των Ελλήνων ψήφισε "ΟΧΙ σε ένα ασαφές και απροσδιόριστο ερώτημα. Η Ευρώπη αποδέχεται το αποτέλεσμα και με πανηγυρισμούς και με απογοήτευση. Η λαϊκή ετυμηγορία που κατέγραψε το δημοψήφισμα ακυρώθηκε αυθημερόν και το εκλογικό αποτέλεσμα αντιστράφηκε. Κατ'ουσίαν όμως, μέσω της διαδικασίας επικυρώνεται η κυβέρνηση ΣΥΡΙΖΑ - ΑΝΕΛ. Για τον ΣΥΡΙΖΑ ιδίως, συνιστά ψήφο στην πιο διαλλακτική συνιστώσα του. Η θέση αυτή επιβεβαιώνεται από τον ισχυρισμό του Τσίπρα ότι το αποτέλεσμα της κάλπης δεν υποδεικνύει ρήξη με την ΕΕ. Πρόκειται για μια λαϊκή εντολή που ενδυναμώνει τη διαπραγματευτική ικανότητα της Ελλάδας.⁶⁶

Έχει παρατηρηθεί ότι τα λαϊκιστικά ριζοσπαστικά κόμματα αρκετά συχνά κάνουν χρήση της πρακτικής του δημοψηφίσματος, λόγω της σύμφυτης καχυποψίας τους προς τις "πολιτικές ελίτ". Πολλά από αυτά στηρίζουν εκεί μέρος της πολιτικής τους επιχειρηματολογίας. Ζητήματα που αφορούν στην ευρωπαϊκή ολοκλήρωση, στην εθνική κυριαρχία, και σε οτιδήποτε σημαντικό επιλύονται με τη "*φωνή του λαού*"⁶⁷.

3.8Η άνοδος του ΣΥΡΙΖΑ ως απειλή για την Ευρώπη

Όταν ο ΣΥΡΙΖΑ από κοινοβουλευτικό αουτσάιντερ, κατάφερε να παρουσιάσει αλματώδη αύξηση των ποσοστών του, το φαινόμενο, όντας μοναδικό, εξέπληξε όχι

---

⁶⁵CasMudde, ΣΥΡΙΖΑ: Η διάγνωση της λαϊκιστικής υπόσχεσης, Πρόλογος - Επιμέλεια, Πέτρος Παπασαραντόπουλος, Θεσσαλονίκη 2015, Εκδόσεις Επίκεντρο, σελ. 56, 57.

⁶⁶ στο ίδιο, σελ. 65

⁶⁷CasMudde, Λαϊκιστικά Ριζοσπαστικά Δεξιά Κόμματα στην Ευρώπη,ό.π. σελ. 219, 221.

μόνο τον ελληνικό αλλά και τον ευρωπαϊκό χώρο. Η παρουσία του Α. Τσίπρα αποτέλεσε αντικείμενο σχολιασμού σε όλα τα διεθνή ΜΜΕ. Τον Ιούλιο του 2007 το περιοδικό DerSpiegel χαρακτήριζε τη ρητορική του Τσίπρα "απερίσκεπτη". Χαρακτηρίστηκε επίσης, ως ένα ανερχόμενο αστέρι που εκπροσωπεί την "από κάτω κουλτούρα". Η κουλτούρα αυτή είναι βαθιά ριζωμένη στις ευάλωτες οικονομικά ομάδες που φοβούνται τον διεθνή ανταγωνισμό. Στο ευρωπαϊκό πλαίσιο ο λαϊκισμός δαιμονοποιείται διότι είναι άρρηκτα συνδεδεμένος με την ακροδεξιά, τον αντιευρωπαϊσμό και τα οικονομικο-κοινωνικά εξτρεμιστικά κινήματα. Ο λαϊκισμός χρησιμοποιείται ως κατηγορία για να δυσφημίσει πολιτικές δυνάμεις που αντιδρούν στα μέτρα λιτότητας και προτάσσουν τα δημοκρατικά και κοινωνικά δικαιώματα των πολιτών. Έχει συνδεθεί με τη δημαγωγία, τον παραλογισμό, τις πελατειακές σχέσεις τη διαφθορά και γενικότερα με κάθε πολιτική παθολογία. Οι ιδιότητες αυτές νομιμοποιούν τους επικριτές του. Στην Ευρώπη η κρίση δεν κατάφερε θεσμικές εναλλακτικές λύσεις, κατάφερε ωστόσο να δημιουργήσει έναν έντονο αντιλαϊκιστικό λόγο που σκοπεύει στην αστυνόμευση και στην περιθωριοποίηση των κινήματων διαμαρτυρίας, τα οποία κάνουν όλο και πιο έντονη την παρουσία τους. Κυρίως η Αριστερά βάλλεται από το αντιλαϊκιστικό κύμα.

Ο ΣΥΡΙΖΑ με την αντίθεσή του στις νεοφιλελεύθερες πολιτικές, παρουσιάζεται ως απειλή για την ίδια την Ευρώπη και ο Τσίπρας ως ένας από τους πιο επικίνδυνους ευρωπαίους πολιτικούς. Ο πρόεδρος της CommissionBarrosοδήλωσε χαρακτηριστικά ότι αν αναλάβει την εξουσία ο ΣΥΡΙΖΑ, θα καταρρεύσει το ευρωπαϊκό οικοδόμημα. Η ελληνική πρακτική εμφανίζεται στην πολιτική σκηνή ως ένα εκτενές χάσμα, ως μια ιδεολογική διάσπαση. Ιδιαίτερος κατηγορείται το κόμμα του ΣΥΡΙΖΑ ως λαϊκιστικό για τις αναφορές του στον λαό και την αντίστασή του στις ηγεμονικές λύσεις για την αντιμετώπιση της κρίσης. Πολιτικοί κύκλοι και ΜΜΕ προσάπτουν στον Τσίπρα τον χαρακτηρισμό του λαϊκιστή. Μέσα σε αυτό το πλαίσιο απεικονίζεται ως υπερασπιστής του λόμπι της δραχμής, ο οποίος είναι κατά της ΕΕ, κατά του ΝΑΤΟ και ότι το κόμμα του "φλερτάρει με τη βία" και ενδεχομένως να υποκινεί την ακροαριστερή τρομοκρατία. Εν ολίγοις παρουσιάζεται μια εικόνα του ΣΥΡΙΖΑ που

είναι ασύμβατη με μια πολιτική δύναμη σταθερότητας. Το σημαντικότερο δε, είναι ότι αντίκειται στις ευρωπαϊκές αξίες⁶⁸.

Το πρόγραμμα του ΣΥΡΙΖΑ συμπορεύτηκε με τις απαιτήσεις των λαϊκών κινημάτων και βασίστηκε σε εναλλακτικές μεικτές πολιτικές που συνεπάγονταν την κατάργηση του Μνημονίου και την πολιτική λιτότητας. Ζήτησε έναν ευρύ συνασπισμό που θα οδηγούσε σε μια κυβέρνηση, αρκετά τολμηρή ώστε να ακυρώσει το Μνημόνιο, υποστηρίζοντας παράλληλα τη θέση της χώρας στην Ευρωζώνη χωρίς καθόλου κοινωνικό κόστος. Πρότεινε αύξηση της φορολογίας στις μεγάλες επιχειρήσεις, έθετε τον τραπεζικό τομέα υπό δημόσιο έλεγχο και ζητούσε ένα μορατόριουμ για αποπληρωμή του χρέους μέχρι η ελληνική κοινωνία μπορέσει να ορθοποδήσει. Για τους εσωτερικούς και εξωτερικούς πολιτικούς του αντιπάλους αυτή η πολιτική θα έθετε την Ελλάδα εκτός Ευρωζώνης, θα ανατάραζε την Ευρώπη, θα επέφερε μια οικονομικο-κοινωνική κόλαση⁶⁹.

3.90 λαός ως ενεργός δρών στον λόγο του ΣΥΡΙΖΑ

Στην άποψη περίεθνικολαϊκιστικού χαρακτήρα του ΣΥΡΙΖΑ αντιτίθενται οι μελετητές της Σχολής του Essex, οι οποίοι υποστηρίζουν τη συμπεριληπτική του εκδοχή, τον πλουραλισμό του και θεωρούν την πολιτική του ως μια ενδεχόμενη πηγή ανανέωσης των δημοκρατικών θεσμών.

Μέχρι το 2000 ο "λαός" για τον ΣΥΡΙΖΑ εγκαλούνταν με έμμεσο τρόπο μέσω της "νεολαίας" ή και των "κινήματων". Σταδιακά μέχρι το 2012, με τις εκλογικές αναμετρήσεις, ο όρος "νεολαία" υποχωρεί σε μια εμφατική έγκληση του "λαού". Από τότε ξεκινά η υιοθέτηση του όρου και η συνάρθρωση του λόγου του υποδηλώνει το άνοιγμα σε ένα *"εθνικό ακροατήριο"*. Το ακροατήριο αυτό είναι όλες οι πληττόμενες ομάδες από τα Μνημόνια και από τις νεοφιλελεύθερες πολιτικές του ΠΑΣΟΚ και της ΝΔ. Ο ΣΥΡΙΖΑ χρησιμοποιώντας τους αδικημένους και τους μη προνομιούχους συγκρότησε μία ανταγωνιστική *"αλυσίδα ισοδυναμίας"*. Η *"αλυσίδα ισοδυναμίας"* απαρτίζεται από διάφορα υποκείμενα με διαφορετικές ταυτότητες, ατομικές ή συλλογικές. Τα αιτήματα μπορεί να διαφέρουν, τα υποκείμενα ωστόσο έχουν ένα

---

⁶⁸ Yannis Stavrakakis & Giorgos Katsabekis, *Journal of Political Ideologies*, Left-wing populism in the European periphery: the case of SYRIZA, σελ. 120, 126, 134.

⁶⁹ στο ίδιο, σελ. 134.

κοινό σκοπό, μια κοινή εναντίωση, έναν κοινό αντίπαλο. Η ισοδυναμία δε συνεπάγεται ομοιογένεια, ούτε ταύτιση. Συνιστά μια μορφή κοινωνικής και πολιτικής συμμαχίας και συμπόρευσης, προς έναν κοινό αγώνα. Η απόρριψη από το μπλοκ της εξουσίας επιφέρει αλληλεγγύη και οριζόντια σύνδεση για την επίτευξη του κοινού σκοπού. Από τη συγκρότηση των σχέσεων ισοδυναμίας δεν προκύπτει ότι όλα τα υποκείμενα διαθέτουν μια μονολιθική ταυτότητα. Κάθε υποκείμενο είναι μοναδικό αλλά συνάμα μέσω των δεσμών της ισοδυναμίας, υιοθετεί ένα "συμπλήρωμα" της ταυτότητάς του από τα υπόλοιπα υποκείμενα. Οι "κοινωνικοί αγώνες" και τα "κινήματα" βρίσκουν άμεση υποστήριξη από το κόμμα του ΣΥΡΙΖΑ. Τα κινήματα αυτά φιλοξενούν πληθώρα ταυτοτήτων και αιτημάτων και μέσω της δράσης τους σχηματίζουν μια "νέα κοινωνική ενότητα". Τα κινήματα των αγροτών, των φοιτητών, των συνταξιούχων συνδέονται οριζόντια χωρίς όμως να ομογενοποιούνται. Ο λόγος του ΣΥΡΙΖΑ είναι πλουραλιστικός. Ο "λαός" δεν είναι αδιαίρετος ούτε ένα εθνικοποιημένο σύνολο. Μετά το ξέσπασμα της κρίσης 2009-2010 ο πλουραλισμός αυτός γίνεται ακόμη πιο έντονος και ο "λαός" "διαφοροποιημένος" και συμπερίληπτικός. Η συμπερίληψη διογκώθηκε με την κατάρρευση του δικομματισμού, η οποία έδωσε τη δυνατότητα στο ΣΥΡΙΖΑ να εκπροσωπήσει μια ευρύτερη κοινωνική πλειοψηφία⁷⁰.

Έως το 2009 ο Α. Τσίπρας κάνει ελάχιστη χρήση του όρου "λαός", στις εκλογικές αναμετρήσεις του 2012, η χρήση του όρου έχει πολλαπλασιαστεί θεαματικά σε κάθε λόγο του, προσδίδοντάς του ιδιαίτερη φόρτιση. Το "σημαίνον λαός" καθορίζει την ομιλία του και γίνεται το "κομβικό σημείο": *"όλα ξεκινούν και οδηγούν στον λαό"*. Αυτό διαφαίνεται και από τα εξώφυλλα της εφημερίδας "Αυγή": *"ΝΙΚΗ της Αριστεράς, ΝΙΚΗ του Λαού"*. Ο αρχηγός του κόμματος δηλώνει ότι με την ψήφο στην αριστερά ο λαός ενδυναμώνει τον εαυτό του. *"Αποφάσισαν χωρίς εμάς. Προχωράμε χωρίς αυτούς", "Η εμείς ή αυτοί"*. Το χάσμα που παρουσιάζει το κοινωνικό πεδίο τονίζεται σε κάθε ομιλία του Α. Τσίπρα. Τα συνθήματα εκτός από τη ματαίωση και την αγανάκτηση αντικατοπτρίζουν και την παρότρυνση για την δημιουργία ενός καινούργιου, εναλλακτικού δρόμου. Υποκινούν την έγερση των πολιτών. Οι ελπίδες

---

⁷⁰ Γιώργος Κατσαμπέκης, ΣΥΡΙΖΑ 2004-2012: από τη "νεολαία στον "λαό", Μια λογοθεωρητική προσέγγιση του λαϊκισμού της ριζοσπαστικής αριστεράς, <https://www.academia.edu/> [Πρόσβαση στις 3.9.2020], σελ. 15, 32, 34.

τους θα ενσαρκωθούν σε μια πρωτόγνωρη πολιτική διαφορετική με την έως τώρα εφαρμοσμένη. Η επίσκεψή του Α. Τσίπρα στη Λατινική Αμερική καταδεικνύει την υποστήριξη της διαφορετικής πολιτικής για τη διάσωση της χώρας και ταυτόχρονα την αντίδραση στον νεοφιλελευθερισμό της "Τρόικα"⁷¹.

Προκειμένου να ανατραπεί το "κατεστημένο" ο Τσίπρας εγκαλεί τη "λαϊκή συμμαχία". Κάνει έγκληση σε έναν ποικιλόμορφο ετερογενή λαό, ο οποίος ενώνεται όχι με την "κοινή ψυχή" αλλά με την "κοινή έλλειψη" που βιώνουν όλοι εξίσου. Η "έλλειψη" απορρέει από την απώλεια που έχει βιώσει ο καθένας τα χρόνια της κρίσης σε συλλογικό ή ατομικό επίπεδο. Κοινωνική ασφάλιση, μισθοί και συντάξεις και κυρίως η αξιοπρέπεια θυσιάστηκαν στον βωμό της "Τρόικα". Ο όροι συνάρθρωσης ενός κοινού αγώνα για ένα κοινό σκοπό είναι το ενοποιητικό στοιχείο του ανομοιογενούς λαού. Ο συμπεριληπτικός λαϊκισμός του ΣΥΡΙΖΑ φαίνεται και από την υποστήριξη που δείχνει στους μετανάστες, στους ομοφυλόφιλους, στην κοινότητα ΛΟΑΤΚΙ. Η θέση αυτή αντιδιαστέλλεται με τον ακροδεξιό λαϊκισμό, ο οποίος κατασκευάζει έναν λαό καθαρά εθνικόκαι λειτουργεί με αποκλεισμούς, απορρίπτοντας τον "αλλογενή άλλο". Στον λόγο του δε συμπίπτει το σημαίνον "λαός" και "έθνος". Ο "μετανάστης", "ο αλλογενής ξένος" συμπεριλαμβάνεται στον "λαό" του ΣΥΡΙΖΑ. Συχνά στις ομιλίες του, ο Τσίπρας προσφωνεί το ακροατήριό του με τις ιδιότητές του, επιδοκιμάζοντας τη διαφορετικότητα⁷².

Με μια τέτοια ρητορική, η σύγκριση του ΣΥΡΙΖΑ με την ακροδεξιά και ο εθνικισμός του δε δικαιολογείται. Ο λαός της ριζοσπαστικής Αριστεράς παρουσιάζεται ως ένα υποκείμενο αποδεδεσμευμένο από φυλετικούς, σεξουαλικούς ή άλλους περιορισμούς. Παρακινείται να αναλάβει πρωτοβουλία και να παρέμβει άμεσα σε κοινά θέματα. Δεν περιμένει καθοδήγηση και σωτηρία από κανέναν. Σε συνέντευξή του στο περιοδικό "Unfollow", ο Τσίπρας δήλωσε ότι οι πολίτες πρέπει να αλλάξουν νοοτροπία και να δραστηριοποιηθούν. Η απραξία και η νοθρότητα πρέπει να εκλείψουν προκειμένου η χώρα να βγει από την κρίση. Χαρακτηριστικό επίσης είναι το εξώφυλλο του περιοδικού, στο οποίο κάτω από τη φωτογραφία η λεζάντα έγραφε: "*Δε θα σας σώσει. Τι πρόκειται να κάνετε;*". Ένα μήνα αργότερα το ίδιο περιοδικό με φωτογραφία του αρχηγού της Χρυσής Αυγής έγραφε: "*Θα σας σώσει. Μην κάνετε τίποτα*". Το έντυπο συγκρίνει τους δύο λαϊκισμούς, και τη διαφορετική αλληλεπίδραση του λαού στον

⁷¹στο ίδιο, σελ.37, 39, 41.

⁷²στο ίδιο, σελ. 44, 45.

καθένα. Στον αριστερό λαϊκισμό, ο λαός παρουσιάζεται ενεργός χειραφετημένος, χωρίς αποκλεισμούς με όραμα και προσανατολισμό στο μέλλον. Αντιθέτως στον δεξιό λαϊκισμό ο λαός παρουσιάζεται παθητικός αντιδημοκρατικός και αυταρχικός.

Ο λόγος του ΣΥΡΙΖΑ βασιζόμενος στο διχοτομικό σχήμα εκλύει λαϊκισμό, ο οποίος όμως απέχει από τον ακροδεξιό λαϊκισμό των ΑΝΕΛ και από οποιονδήποτε ακροδεξιό λαϊκισμό. Διεκδικεί τον λαό από τα ακροδεξιά κινήματα και τον προτρέπει να επαναενεργοποιήσει τη δύναμή του και να λειτουργήσει ως σύμμαχος της δημοκρατίας⁷³.

---

⁷³Yannis Stavrakakis&GiorgosKatsabekis,ό.π., σελ. 135, 138.

3.10 Συμπεράσματα

Λαϊκισμός και εθνικισμός, παρουσιάζουν μια διαχρονία και παρόλες τις διαφορές τους, συχνά συγκλίνουν. Ο συμφυρμός τους οδηγεί στον εθνικολαϊκισμό, φαινόμενο που αναπτύσσεται κυρίως σε μεταβατικές περιόδους και περιόδους κρίσης.

Η παρούσα εργασία κατέδειξε ότι ο λαϊκισμός επικρατεί και στην ελληνική πολιτική σκηνή. Άλλοτε με δεξιό και άλλοτε με αριστερό πρόσημο εκδηλώνεται στον πολιτικό λόγο των κομμάτων. Ιδιαίτερώς τα υπό εξέταση κόμματα, ο ΣΥΡΙΖΑ και οι ΑΝΕΛ, υιοθετούν τα χαρακτηριστικά του αριστερού και του δεξιού λαϊκισμού. Η οικονομική κρίση της Ελλάδας που ήταν και κοινωνική, δημιούργησε όλες τις προϋποθέσεις για την ανάδειξη και τη δημοφιλία τους. Με το αφήγημα της κατάργησης του Μνημονίου και υποσκελίζοντας την όποια ιδεολογική τους διαφορά οι δύο κομματικοί σχηματισμοί συνεργάστηκαν για την άνοδο στην εξουσία.

Λαϊκισμός και εθνικισμός συνυπάρχουν στο κόμμα των ΑΝΕΛ, όπως προκύπτει από την κομματική διακήρυξη και από τις ομιλίες του Π. Καμμένου. Έθνος, λαός και Ορθοδοξία ταυτίζονται. Αποτελούν μια ομοιογενή ολότητα, η οποία βάλλεται από "ξένα συγκροτήματα εξουσίας". Θρησκεία και προγονολατρία συνιστούν εννοποιητικά στοιχεία. Τα στοιχεία αυτά γίνονται το λάβαρο για τον ξεσηκωμό του λαού εναντίον του "αλλογενούς άλλου".Επιδεικνύοντας ξενοφοβία, εθνικισμό και εναντίωση στον φιλελευθερισμό, οι ΑΝΕΛ εντάσσονται στην εθνικολαϊκιστική ακροδεξιά.

Όσον αφορά το κόμμα του ΣΥΡΙΖΑ, από το καταστατικό του συμπεραίνεται ότι πρόκειται για ένα ριζοσπαστικό αριστερό πλουραλιστικό, πολυτασικό κόμμα. Επικαλείται τη λαϊκή κυριαρχία και δηλώνει υπέρμαχος των κοινωνικά και οικονομικά αποκλεισμένων ομάδων. Απευθύνεται σε έναν ετερογενή λαό, σε διαφορετικές ομάδες πολιτών με ξεχωριστά αιτήματα η κάθε μία. Οι αναφορές και οι επικλήσεις σε αυτές τις ομάδες είναι συχνές στις ομιλίες του Α. Τσίπρα. Συνδεδειγμένος κρίκος μεταξύ τους παραμένει ο κοινός "εχθρός", "το κατεστημένο", "η πλουτοκρατία". Ο λαός, σύμφωνα με την ιδρυτική διακήρυξη, είναι ενεργός δρών που συμμετέχει και δημιουργεί την πολιτική πραγματικότητα. Ο πρόδηλος αριστερός λαϊκισμός, φαντάζει ως μια πετυχημένη αντίσταση στην καθεστηκυία τάξη και ως λύση για την αναδόμηση του συστήματος.

Εντούτοις οι εθνικιστικές εκφάνσεις στον λόγο του Α. Τσίπρα, η κατασκευή της έξωθεν απειλής και η δαιμονοποίηση του αντιπάλου επιβεβαιώνουν τη σύγκλιση του κόμματος με τον εθνικολαϊκισμό. Συναρθρώνοντας μια αντιμνημονιακή ρητορική με κεντρικό άξονα την υπεράσπιση της "εθνικής κυριαρχίας", εθνοποιώντας τον λαό, ο οποίος αντιτάσσεται τόσο στους "από πάνω" όσο και στους "απ' έξω", ο ΣΥΡΙΖΑ, καίτοι αριστερό κόμμα, παρουσιάζει εθνικολαϊκιστικά χαρακτηριστικά. Προβάλλοντας την "ξένη" καταγωγή της "ελίτ" είτε αυτή λέγεται ΆγκελαΜέρκελ, είτε ΕΕ, είτε Τρόικα, αυτομάτως το "εμείς" μετατρέπεται σε εθνότητα. Εθνικοποιώντας το πρόβλημα και εκμεταλλευόμενος τη μεταστροφή της ελληνικής κοινωνίας από τη διχοτόμηση από "Αριστερά / Δεξιά" σε "Μνημονιακούς/ Αντιμνημονιακούς" προβαίνει σε σύμπραξη με τους ΑΝΕΛ. Η συνεργασία με ένα αμιγώς ριζοσπαστικό ακροδεξιό κόμμα ενισχύει την άποψη σχετικά με τον εθνικολαϊκιστικό χαρακτήρα του ΣΥΡΙΖΑ και αλλοιώνει τη φυσιογνωμία του κόμματος.

Η ανέλιξη των δύο κομμάτων και η συμμαχία τους καταδεικνύει τη μεταστροφή της εκλογικής συμπεριφοράς των Ελλήνων. Οι ψηφοφόροι απορρίπτοντας τα μέχρι πρότινος ισχυρά κόμματα της ΝΔ και του ΠΑΣΟΚ, εξαλείφοντας τον δικομματισμό, επενδύουν άλλοτε σε καινούργια, άφθαρτα και άλλοτε σε ανανεωμένα, εξελιγμένα πολιτικά σχήματα. Η ψήφος στους ΑΝΕΛ προέρχεται από την απελπισία και την πολιτική αποδοκιμασία του εκλογικού σώματος. Η ψήφος στον ΣΥΡΙΖΑ εκφράζει την ελπίδα για "ανατροπή" και για μια "Ελλάδα χωρίς Μνημόνια", όπως ευαγγελιζόταν ο Α. Τσίπρας. Έχοντας ως κοινό παρανομαστή την ανάσχεση του Μνημονίου και μια εθνικολαϊκιστική ρητορική προσαρμοσμένη στη φυσιογνωμία τους, τα δύο κόμματα συγκυβέρνησαν δημιουργώντας ένα πρωτοφανές φαινόμενο τη "*συνεργασία των άκρων*".

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Πρωτογενείς Πηγές

-ΚαταστατικόΑνεξάρτητωνΕλλήνων,

<http://anexartitoiellines.gr/files/%CE%9A%CE%91%CE%A4%CE%91%CE%A3%CE%A4%CE%91%CE%A4%CE%99%CE%9A%CE%9F%20%CE%91%CE%9D%CE%95%CE%9E%CE%91%CE%A1%CE%A4%CE%97%CE%A4%CE%A9%CE%9D%20%CE%95%CE%9B%CE%9B%CE%97%CE%9D%CE%A9%CE%9D.pdf>

[Πρόσβαση 27/8/2020]

- Καταστατικό ΣΥΡΙΖΑ, Διαθέσιμο στο <https://www.syriza.gr/page/katastatiko.html>
[Πρόσβαση 27/8/2020]

- Ομιλία του Προέδρου του ΣΥΡΙΖΑ στην κεντρική προεκλογική συγκέντρωση στην Αθήνα <http://www.syn.gr/gr/keimeno.php?id=27375>, [Πρόσβαση 29/8/2020]

Ελληνόγλωσση βιβλιογραφία

- Βανδώρος, Σ.(2019), Κρίση της δημοκρατίας και λαϊκισμός, Ειδικά θέματα διπλωματίας και διεθνούς οργάνωσης, Εκδόσεις Παπαζήση

- Βανδώρος, Σ. (2015) Εισαγωγή στις Πολιτικές Ιδεολογίες, Αθήνα: ΣΕΑΒ, Κεφάλαιο 5, repository

- Δεμερτζής,Ν. (1996), Ο λόγος του εθνικισμού, αμφίσημο σημασιολογικό πεδίο και σύγχρονες τάσεις, Εκδόσεις Αντ.Ν. Σάκκουλα, Αθήνα - Κομοτηνή

- Θεοδωρίδης,Π. Π. (2004), Οι μεταμορφώσεις της ταυτότητας Έθνος, Νεωτερικότητα και Εθνικιστικός Λόγος, Εκδόσεις Αντιγόνη, Θεσσαλονίκη,

- Κατσαμπέκης, Γ.(2014), ΣΥΡΙΖΑ 2004-2012: από τη "νεολαία στον "λαό", Μια λογο-θεωρητική προσέγγιση του λαϊκισμού της ριζοσπαστικής αριστεράς, Ελληνική Εταιρεία Πολιτικής Επιστήμης, Μέλος της Διεθνούς Εταιρείας Πολιτικής Επιστήμης (IPSA), Δίκτυο Ανάλυσης Πολιτικού Λόγου Κείμενα Εργασίας, αρ.5

- Μαυρή, Γ. (2013), Ποιοί είναι οι Ανεξάρτητοι Έλληνες, Εφημερίδα των Συντακτών, 2.7.2013
- Πανταζόπουλος, Α. (2016), Αριστερός εθνικολαϊκισμός, από την αντιπολίτευση στην εξουσία, Εκδόσεις Επίκεντρο, Θεσσαλονίκη,
- Πανταζόπουλος, Α. (2013), Ο αριστερός εθνικολαϊκισμός 2008-2013 Από την εξέγερση του Δεκέμβρη, τους «Αγανακτισμένους» και τις εκλογές του 2012 μέχρι το νέο κυπριακό ζήτημα, Εκδόσεις Επίκεντρο, Θεσσαλονίκη,
- Σταυρακάκης, Γ., Νικησιάνης, κ.ά., (2015), Λαϊκιστικός λόγος και δημοκρατία, στο "Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης", τευχος 43, Εκδόσεις. Ελληνική Εταιρεία Πολιτικής Επιστήμης,
- Taguieff P.-A. (2013), Ο νέος εθνικολαϊκισμός, Μετφρ. Επιμ. Αναστασία Ηλιαδέλη, Ανδρέας Πανταζόπουλος, Εκδόσεις Επίκεντρο, Θεσσαλονίκη
- Mudde, C. (2011), Λαϊκιστικά Ριζοσπαστικά Δεξιά Κόμματα στην Ευρώπη, Εκδόσεις Επίκεντρο, Θεσσαλονίκη
- Mudde, C., & Kaltwasser (2011), Λαϊκισμός Μια Συνοπτική Εισαγωγή, Εκδόσεις Επίκεντρο, Θεσσαλονίκη
- Mudde, C. (2017), Λαϊκιστικά Ριζοσπαστικά Δεξιά Κόμματα στην Ευρώπη, Εκδόσεις Επίκεντρο, Θεσσαλονίκη

Ξενόγλωσση βιβλιογραφία

- Aslanidis, P. & Kaltwasser, (2016), Dealing with populist government: the SYRIZA ANEL coalition in Greece, London, Routledge
- Brubaker, R. (2019), Nation and Nationalism, Populism and nationalism, Journal of the Association for the study of Ethnicity and Nationalism
- Laclau, E. (2005), On populist reason, London: Verso

- Katsabekis, G. (2016), Radical Left Populism in Contemporary Greece: Syriza's Trajectory from Minoritarian Opposition to Power, *Constellations An International Journal of Critical and Democratic Theory*, No3
- Stavrakakis, Y. & Katsabekis, (2014), Left-wing populism in the European periphery: the case of SYRIZA, *Journal of Political Ideologies*, No 2

Διαδικτυακοί Τόποι / Ιστοσελίδες

-Mudde, C. "Populism: An Ideational Approach",
Ομιλία στο ΑΠΘ <https://www.auth.gr/video/18441>, [Πρόσβαση στις 18/7/2020]